

 <div> HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI </div>		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Statsvetenskapliga fakulteten		Laitos – Institution – Department Institutionen för politik och ekonomi
Tekijä □ – Författare – Author <u>Mattias</u> Mickael Lehtinen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Politisk ontologi i William E. Connollys och Ernesto Laclaus politiska teori		
Oppiaine – Läroämne – Subject Praktisk filosofi		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro Gradu - avhandling	Aika – Datum – Month and year Maj 2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 79
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Syftet med detta arbete är att undersöka politisk ontologi och dess förhållande till subjektivitet och politisk aktion i tankarna William E. Connollys och Ernesto Laclaus politiska teori. Dessa teoretiker kan anses vara i den teoretiska kärnan av en ontologisk vändning som sker inom samtida politisk teori. Vad som kopplar dessa tänkare är ett engagemang med postfundamentism och svag ontologi samt ett förfäktande av radikaldemokrati.</p> <p>Genom att kombinera analysen av svag ontologi, analysen av skillnaden mellan överflödes- och bristontologier men en analys av postfundamentistisk politisk teori utvecklar jag i denna avhandling en teoriram för att analysera hur Connolly och Laclau förstår förhållandet mellan politik och ontologi. Jag visar i denna avhandling att man inom både Connollys och Laclaus teori kan identifiera något jag kallar en ontologisk “dubbelnivå”. Med detta menar jag en tendens att teoretisera det politiska och det ontologiska som avhängiga av varandra. Detta betyder att det i både Connollys och Laclaus arbete finns en tendens att förstå det politiska som påverkat av det ontologiska och vice versa. Detta visar sig i Connollys och Laclaus teori som teoretiseringen av ontologi som något ostabilt och kontingent.</p> <p>I Connollys politiska ontologi betonas en överflödets ontologi som ser verkligheten och människan som oändligt utvecklingsduglig. Politisk subjektivitet och aktion måste för Connolly respektera detta ontologiska överflöde. I Laclaus politiska ontologi visar sig denna bristfälliga ontologi genom bristens ontologi som betonar att varat är bristfälligt på ett sätt som leder till att all identitet och all politisk aktion drivs av denna bristfällighet.</p> <p>Denna ostabila och kontingenta ontologi som delas av båda tänkarna undergräver, påverkar och möjliggör den förhållandevis stabila politiska nivån. Det politiska uppfattas av båda tänkarna som ett “stridsplan” där man tvistar om rätten att definiera det varande. Subjektivitet och politisk aktion förstås här som de verktyg genom vilka de valda tänkarna ser att man konkret kan göra politik, alltså ingripa i definitionen av det varande. För båda tänkarna är en radikaldemokratisk politik viktig. De båda tänkarna betonar hur demokratisk politik kräver en ontologi som i sista handen är obestämbar och oreducerbar till absoluta fundament.</p> <p>.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords praktisk filosofi, politisk ontologi, subjektivitet, politisk aktion, demokrati		

Politisk ontologi i William E. Connollys och Ernesto Laclaus politiska teori

Mattias Mickael Lehtinen

Helsingfors universitet

Statsvetenskapliga fakulteten

Praktisk filosofi

Pro Gradu-avhandling

Maj 2015

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Ontologi, politisk ontologi och politik	5
1.2 Ontologi och poststrukturalism	6
1.3 Svag ontologi	7
1.4 Överflödets och bristens ontologi samt radikaldemokratisk teori	9
1.5 Politisk ontologi: en "dubbelnivåteori"	11
1.6 Postfundamentalistisk politik	13
1.7 Dynamisk politisk subjektivitet	15
2. William E. Connollys politiska ontologi.....	18
2.1 Ontopolitik	19
2.2 Ontologi: växlingskraftig monism	20
2.3 Identitetspolitik: identitet/olikhet	23
2.4 Pluralism	25
2.5 Dubbelnivån: Verklighet och politik som en zon av möjligheter	27
2.6 Politisk aktion och subjektivitet: resonant motstånd och avhelgande.....	28
3. Ernesto Laclaus politiska ontologi	33
3.1 Laclaus teoretiska grunder	34
3.1.1 Artikulering och materiell diskursivitet.....	35
3.1.2 Antagonism, ekvivalens och differens.....	40
3.1.3 Tomma betecknare och förhållandet mellan det partikulära och det universella	45
3.1.4 Flytande betecknare.....	47
3.2 Subjektbegreppet, hegemonin och populismen	48
3.2.1 Subjektet: förhållandet mellan det partikulära och det universella	49
3.2.2 Hegemoni	54
3.2.3 Det populistiska subjektet och kravets ontologi.....	57
3.3 Dubbelnivån: transformativ antagonism	61
3.4 Politisk aktion och subjektivitet: oscillation mellan radikaldemokrati och populism.....	63
4. Varat och det politiska	67
Litteratur.....	75

1. Inledning

Syftet med denna avhandling är att undersöka *politisk ontologi* och dess förhållande till *subjektivitet* och *politisk aktion* i tänkarna William E. Connollys och Ernesto Laclaus politiska teorier. Vad som kopplar dessa tänkare samman och som är av intresse för mig inom detta arbete är tre tendenser inom deras teoretiska arbete: ett engagemang med *postfundamentism* och *svag ontologi* samt ett förfäktande av *radikaldemokrati*.

I denna avhandling betonar jag de båda tänkarnas likheter gällande deras allmänna tillvägagångssätt till att göra politisk teori och filosofi, alltså i deras egenskap av att vara i kärnan av det man kunde kalla *den ontologiska vändningen* inom politisk teori och filosofi. Denna vändning har inom de senaste åren börjat väcka uppmärksamhet inom den akademiska världen, inte endast inom filosofi och politisk teori men också inom vetenskaper som antropologi, historia och internationella relationer, för att nämna några. Den ontologiska vändningen ligger som bäst i centrum av en debatt som gäller socialvetenskapernas väsen såväl som dess undersökningsobjekt. Det slags tänkande om det sociala som teoretikerna inom den ontologiska vändningen förespråkar ställer socialvetenskaperna inför nya sätt att förstå både sig själv som vetenskap och innehållet av de objekt, det politiska och det sociala, som undersöks.

Denna avhandling engagerar *för det första* frågor gällande konstitutionen av det politiska i samtida politisk teori. Vad är det politiska? Hur fungerar det politiska? Här förstås det politiska som ett brett begrepp som övergriper samhället och samhällets dynamik, dess förändringar och formationer.

För det andra påpekar denna avhandling att det existerar en tendens inom samtida politisk teori att teoretisera det varande genom det politiska och vice versa. Denna dynamik kommer jag att undersöka under rubriken av en politisk-ontologisk ”dubbelnivå”.

Detta politiskt-ontologiska ”komplex” förstås inom kontexten för dessa tänkares arbete genom teoretiska modeller som uppställer förhållanden mellan det politiska och det ontologiska. Det är inte frågan om en total reduktion av den ena polen till den andra utan om ett tillkännagivande av existensen av ömsesidigt påverkande förhållanden mellan de två polerna. Subjektivitet och politisk aktion förstås som de mekanismer som skapar

rörelse, eller teoretisk avhängighet, mellan det ontologiska och politiska. Kort uttryckt är det alltså genom subjektivitetens och den politiska aktionens mekanismer som det politiska, i de valda tänkarnas teori, påverkar det ontologiska och det ontologiska påverkar det politiska.

För det tredje visar jag hur närvaron av denna politisk-ontologiska dubbelnivå i de valda tänkarnas arbete djupt påverkar hur de förstår det politiska. Närvaron av förhållandet mellan det politiska och det ontologiska styr hos både Connolly och Laclau konsekvenserna för hur tänkarna uppfattar det politiska.

Arbetet motiveras av viljan att systematiskt, med hjälp av en konsekvent teoretisk referensram, belysa dessa centrala händelser i samtida politisk filosofi och teori samtidigt som den ämnar ge teoretiska inlägg till diskussionen om politisk ontologi. Denna diskussion har, ifall vi iakttar dess centralitet för många samtida politiska teoretiker, varit häpnadsväckande liten och ofta osammanhängande inom kretsen för den akademiska politiska filosofin. I detta arbete försöker jag dra samman en mångfald olika teoretiska källor för att skapa en teoretisk referensram mot vilken vi kan analysera specifika politiska ontologier och förhållandet mellan det ontologiska och det politiska. I denna mening upplever jag att sammansättningen som utgör den teoretiska referensramen för detta arbete är av minst lika stor vikt som den tillämpade analysen av de valda tänkarnas specifika politiska ontologier. Försöket att sammanställa en sådan teoretisk referensram hoppas jag att kan framstå som ett steg på vägen för att skapa en användbar teoretisk uppsättning verktyg för analys av politisk ontologi.

Beslutet att välja just Connollys och Laclaus teori för undersökning motiveras å ena sidan av de likheter som existerar mellan båda tänkarnas stil att teoretisera det ontologiska och politiska, genom den förutnämnda postfundamentismen, svaga ontologin och förfäktandet av radikaldemokrati som ger oss en systematisk utgångspunkt för undersökningen. Å andra sidan motiveras den också av de två tänkarnas teoretiska olikheter, den största är deras anammande av två olika ontologiska imaginärer, *bristens* och *överflödets* ontologi, som leder till fruktbara skillnader mellan tänkarnas slutsatser gällande politisk ontologi, subjektivitet och politisk aktion. Båda tänkarna förespråkar också en liknande form av demokratisk politik, vilket ger oss en god utgångspunkt för att jämföra politiska ontologiers påverkningar på slutsatserna gällande det politiska.

I Oliver Marcharts mening är en postfundamentalistisk politisk teori en teori som saknar ett slutgiltigt och absolut fundament men som detta fränsett ändå försöker postulera något ontologiskt (2007, 155). Denna inställning gentemot fundament får också återklang i Stephen K. Whites tanke om att det inom socialvetenskaperna och bland dess politiska teoretiker håller på att ske en “ontologisk vändning” där man allt mer lägger fokus på hur och vad man skriver om det ontologiska och hur detta är i förhållande till det politiska och det samhälleliga (2000, 3-4). White delar in synen på det ontologiska i två grupper: stark och svag ontologi, där den senare formen är typiskt för senmoderna teoretiker och det tidigare för moderna teoretiker (2000, 6-7).

Starka ontologier ger sig ut för att beskriva hur världen egentligen är, absolut och ofrivilligt, och ofta hänvisar dessa ontologier till transcendent principer för att ge samhället, människan, världen och andra ontologiska enheter en grund. White argumenterar att man inom ramen för denna ontologiska vändning har inom det senmoderna rört sig bort från denna starka ontologi till en svag ontologi som kan beskrivas efter Marcharts tanke om postfundamentalistisk politisk teori: man söker fundament, men utan fundamentism och utan en strävan efter absolut säkerhet (2000, 8). Dylika svaga ontologier karakteriseras utöver denna postfundamentalistiska attityd av tanken om det som White kallar för det “klibbiga subjektet” och en affektivt-estetisk inställning till världen som forskningsobjekt (2000, 8-10). Svaga ontologier vill ofta hålla kvar en tanke om ett subjekt men detta subjekt tänks genom dess ostabila och föränderliga förhållanden till andra.

De teoretiska förutsättningarna som postfundamentism och svag ontologi medför delas av de två tänkarna jag undersöker men det existerar en central vattendelare med tanke på den teori om det ontologiska som dessa tänkare utformar. Denna teoretiska skillnad rör själva kärnan av hur dessa tänkare ser på det ontologiska. Skillnaden – som jag lånar av filosoferna Lars Tønder och Lasse Thomassen som den presenteras i verket *Radical Democracy: Politics Between Abundance and Lack* – är mellan teoretiker som förbinder sig till en *ontologi av överflöd (ontology of abundance)* och en *bristens ontologi (ontology of lack)*. Utöver det faktum att denna indelning uttrycker en central skillnad i hur teoretikerna ser på det ontologiska så ger indelningen också ett verktyg för att analysera hur dessa ontologier är sammankopplade med subjektivitet och politisk aktion. De tänkare som jag lagt i centrum för mitt arbete, Laclau och Connolly, faller på olika sidor om denna

ontologiska vattendelare. Laclau kan anses representera bristens ontologi medan Connolly representerar överflödets ontologi.

Denna avhandling är indelad i fyra kapitel. Det första kapitlet behandlar teoretiska referensramar. Jag kommer att i denna avhandling undersöka och jämföra Laclaus och Connollys förhållande till ontologi med hjälp av begreppen svag ontologi, överflödets och bristens ontologi samt politisk ontologi. Jag redogör sedan noggrannare för hur jag förstår den politisk-ontologiska dubbelnivån i detta arbete. Efter detta undersöker jag hur tänkarna förhåller sig till det politiska genom begreppet postfundamentism och sedan följer en kort undersökning om subjektivitet och politisk aktion. I det andra kapitlet undersöker jag Connollys politiska ontologi. I det tredje kapitlet behandlar jag sedan Laclaus politiska ontologi. I kapitel fyra, slutledningen, behandlar jag, i ljus av mitt teoretiska ramverk, resultaten av analysen av de bägge tänkarna och försöker lyfta fram olikheter och likheter i hur de ser på förhållandet mellan politik och ontologi för att ge en helhetsmässig bild av hur olika tänkares ontologier bidrar till deras analys av och syn på det politiska och ontologiska.

Jag har valt att arbeta helhetsmässigt och systematiserande med de två valda teoretikernas böcker vilket innebär att jag inte begränsar mig till någon enstaka bok. Jag lägger ändå specifika tyngdpunkter på de valda teoretikernas litteratur beroende på relevans för mitt ämne. I Connollys fall är de verk jag lägger tyngdpunkt på för det första hans nyaste bok som behandlar hans ontologisk-politiska inställning *A World of Becoming*, hans bok om konstitutionen av identitet inom ramen för det politiska *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox* och hans två viktiga böcker om pluralism *The Ethos of Pluralization* och *Pluralism*. I Laclaus fall är dessa böcker för det första, i kronologisk ordning, hans och Chantal Mouffes pionjärverk inom teorin för hegemoni *Hegemony and Socialist Strategy*, hans essäsamling *Emancipation(s)* och hans senaste och sista monografi *On Populist Reason*. Utöver detta använder jag mig av en mängd kommenterande litteratur där det stöder utläggningen men förbinder mig inte – med undantag för den litteratur som presenteras i detta kapitel som teoretisk referensram – till någon enskild kommentators argument.

Jämförandet och kontrasteringen av Connolly och Laclau med varandra har jag, inte i den utsträckning och ur den synvinkel jag i denna avhandling gör, funnit någon annanstans. I både Connollys och Laclaus produktion finner man avsnitt där tänkarna implicit kan ses

kritisera varandra. Dessa kritiska uddar lyfter jag fram i slutet på kapitlen om de specifika tänkarna. Den jämförande djupanalysen av Laclaus och Connollys politiska ontologi jag i denna avhandling utför är således ett nytt inlägg i den allmänna teoretiska diskussionen om politisk ontologi. Laclau och Connolly är båda liknande tänkare gällande politisk ontologi som jag i denna avhandling visar. Båda tänkarna delar de teoretiska förutsättningarna jag ringar in i detta kapitel och har den politisk-ontologiska nivån närvarande i sin teori men drar olika slutsatser gällande hur subjektivitet och politisk aktion borde se ut. Connolly betonar i hög grad varats överflöd och den mångfald av identiteter som ontologiskt är möjlig att nå. För Connolly handlar politisk aktion i hög grad om att tillåta uppkomsten av nya identiteter och stilar att vara utan att bygga upp stora enhetliga politiska subjekt. Laclau betonar däremot varats negativitet eller brist och utgår i sin politiska teori från att politiska subjekt byggs upp kring denna brist som besjälar den politiska dynamiken. Människan strävar i Laclaus teori efter att genom det politiska bygga upp en helhetsmässig identitet som skulle definiera samhället. Det ofrånkomliga misslyckandet som detta projekt leder till fungerar för Laclau som en drivkraft för byggandet av politiska subjekt. Connolly och Laclau drar således olikartade slutsatser gällande det politiska och det ontologiska med grund i en likadana teoretiska förutsättningar. Det är dessa teoretiska förutsättningar jag i detta kapitel till följande analyserar.

1.1 Ontologi, politisk ontologi och politik

Huvudbegreppet som undersöks i detta arbete är *politisk ontologi*. Med detta menar jag tendensen att postulera ett förhållande mellan det politiska och det ontologiska. En distinktion måste göras mellan det vi preliminärt kan kalla en *socialontologi*, hur tänkarna ser på det socialas varande, och den politiska ontologin, alltså hur tänkarna ser på påverkningsförhållandena mellan det sociopolitiska och det ontologiska. Frågan är inte alltså bara om att undersöka hur tänkarna beskriver det socialas varande utan att undersöka de mekanismer inom deras teori som upprättar påverkningsförhållanden mellan den ontologiska och den politiska nivån i deras arbete.

Syftet med detta kapitel är att slå fast de centrala teoretiska verktygen för att kunna göra en analys av de två valda tänkarnas politiska ontologi: detta gör jag genom att behandla relevanta aspekter av ontologi och politik inom deras teori. Jag börjar med att kort behandla poststrukturalismens förhållande till ontologi. Poststrukturalism, i synnerhet

inom samtida filosofi, är ett brett paraplybegrepp för en brokig skara teoretiska inriktningar och tänkare, till vilka Connolly och Laclau ofta förknippas och fastän poststrukturalister brukar förenas av vissa strategiska utgångspunkter är det långt ifrån befogat att uppställa alltför strama definitioner på vad poststrukturalistiska tänkare gör. Som nämnt betraktas Connolly och Laclau här först och främst som förespråkare av den ontologiska vändningen och inte som representanter för poststrukturalismen som helhet. Oberoende av detta kan vi identifiera en konsekvent inställning gentemot ontologi inom poststrukturalism som jag inledningsvis säger några korta ord om, efter vilket följer en beskrivning av den inställning gentemot ontologi de valda tänkarna anlägger: *svag ontologi*. Efter detta behandlar jag en central indelning man kan göra inom tänkare som förespråkar svag ontologi: en indelning mellan *överflödets och bristens ontologi*, jag säger samtidigt några ord om det politisk-teoretiska kontext, *radikaldemokratisk teori*, inom vilka anhängare av dessa två skolor av ontologi fungerar. Jag ger efter det en utläggning av hur jag i detta arbete förstår *politisk ontologi*, vilket jag kallar för en teori om en "*dubbelnivå*" i de valda tänkarnas arbete. Det andra huvudkapitlet inom detta kapitel behandlar de två tänkarnas förhållande till politik genom begreppet *postfundamentism* som jag ser som ett centralt diskussionsinlägg om vi vill undersöka frågor om förhållandet mellan det ontologiska och politiska. Avslutningsvis överväger jag kortfattat hur vi kunde förstå subjektivitet och politisk aktion inom denna teoretiska kontext genom David Howarths *dynamiska modell för subjektivitet*.

1.2 Ontologi och poststrukturalism

De två valda tänkarna anlägger ett specifikt sätt att närma sig ontologi så jag vill här säga några allmänna ord om Connollys och Laclaus inställning till ontologi som jag lånar från David Howarth, som presenterar en tanke om en poststrukturalistisk förhållning till ontologi. Som jag tidigare nämnde är det missledande att försöka ge alltför specifika ramar för det som kallas poststrukturalistisk teori, i synnerhet då både Connolly och Laclau också fungerar inom andra teoretiska kontext. Inom poststrukturalismen kan man ändå identifiera en viss sorts inställning till ontologi. Detta innebär inte i min mening att denna inställning kan utsträckas till alla tänkare som någonsin kallats poststrukturalister, fastän Howarth som artikulerar denna inställning inte preciserar vilka tänkare han syftar till med begreppet poststrukturalism. I förhållande till Connolly och Laclau är denna beskrivning ändå passande och det är av detta skäl jag lyfter fram den.

Om vi strukturerar Howarths argument om poststrukturalismens förhållande till ontologi

som han presenterar det i boken *Poststructuralism and After* kunde man presentera detta tillvägagångssätt på följande sätt (2013, 64):

- (1) Ifrågasättandet av till synes självklara och fixerade begrepp och sociala former.
- (2) Identifierandet och kritiserandet av sociala hierarkier och politiska utestängningar genom att visa rollen av makt och ideologi i deras konstruktion och reproduktion.
- (3) Omvändandet och nedbrytandet av dessa makt- och dominansförhållanden.
- (4) Konstruktionen av alternativa teorier och sociala förhållanden som är öppna gentemot tidigare utestängningar och olikhetens spel.

Det utförs alltså två rörelser med ontologi: först bryts en tidigare given ontologi ned (stegen 1-3) och sedan byggs en alternativ ontologi upp (steg 4). Denna alternativa ontologi som utvecklas som resultat av kritik är den jag i detta arbete, i de valda tänkarnas skrifter, närmar mig genom begreppen *svag ontologi* och distinktionen mellan *en överflödets* och *en bristens ontologi*.

1.3 Svag ontologi

I boken *Sustaining Affirmation* framför Stephen K. White tesen att samtida politisk teori som bäst genomgår en sorts ontologisk vändning. Denna vändning som verkar underlig med tanke på den traditionella kopplingen mellan metafysik och ontologi och dess världsfrämmande drag. (White 2000, 3.)

För White ligger det ökade intresset för det ontologiska inom samhällsvetenskaperna inte i det vi intuitivt skulle förknippa med tanken om ontologi så som ontologi teoretiserats av analytiska filosofer och vetenskapsfilosofer på nittonhundratalet. Denna tanke gällande ontologi hänvisar i denna kontext till frågan om vilka entiteter som förutsätts av våra vetenskapliga teorier. Detta är vad vanligtvis kallas *social ontologi*.¹ Inom social ontologi är det i denna kontext frågan om en mer eller mindre färdig analysmatris som låter oss identifiera den sociala ontologin, de sociala enheterna, som hänvisas till och sätts i spel inom en teori: ett sorts analysredskap. (White 2000, 3-4.)

¹ Ett bra exempel på detta sorts sätt att förstå social ontologi kan man finna i John Searles artikel 'Social Ontology: Some basic principles' där Searle argumenterar för att social ontologi har en epistemiskt objektiv existens och är en del av den naturliga världen. (Se Serle 2006.)

Den ontologi White hänvisar till med det nya intresset för ontologi, i kontrast till den sociala ontologin, har att göra med ett kritiskt etos som bjuder oss att mera finkänsligt undersöka de "entiteter" som förutsätts av våra sätt att se och göra saker i den moderna världen. Inom denna ontologiska vändning anses ontologiska engagemang vara blandade med frågor gällande identitet och historia och hur vi artikulerar meningen med våra liv både individuellt och kollektivt (White 2000, 4). Dessa nya ontologiska initiativ pekar mot en ontologi som uppkommer genom ett djupt *omprövande* av det mänskliga varat i förhållande till dess värld (White 2000, 5). White kallar denna nya sorts ontologi en *svag ontologi* och argumenterar för att den inbegriper åtminstone fyra allmänna karakteristika:

- (1) Den svaga ontologin är svag i förhållande till en stark ontologi som siktar på att berätta "hur världen är" och som tillåter oss att oproblematiskt dra slutsatser från ontologi till politik. Svaga ontologier accepterar tanken om att alla fundamentala konceptualiseringar av jag, andra och värld *går att bestrida* medan den samtidigt anser att sådana konceptualiseringar *är nödvändiga* för ett adekvat etiskt och politiskt liv. (White 2000, 6-8.)
- (2) Den svaga ontologin bejakar tanken om ett "*klibbigt subjekt*", alltså ett subjekt som i viss mån bestäms av existentiella realiteter som språk, dödlighet, ändlighet och födsel. Kort uttryckt betyder detta att subjektet har en historisk-social bakgrund och varandet är en förhandling av dessa existentiella realiteter. (White 2000, 8-10.)
- (3) Svaga ontologier har en affektiv kvalitet i två meningar. För det första riktar de uppmärksamhet mot hur vi upplever verkligheten, de understryker en känslighet och öppnar upp verkligheten som något vi kan tänka och känna annorlunda än vad vi vanligtvis skulle. För det andra är de affektiva i hur de presenterar sig själva. I motsats till starka ontologier som säljer sig själv genom att påstå sig presentera en kristallklar bild av verkligheten har svaga ontologier en experimentell aspekt som kräver en kultiverande inställning. (White 2000, 10-11.)
- (4) Svaga ontologier ger det etisk-politiska livet en "grund" genom en horisontell struktur med tre nämnare. Den ena är omdömena och normerna relevanta för en specifik handlingskontext (ramarna för politisk aktion), den andra är våra ontologiska begrepp och den tredje är de breda historiska anspråken på eller narrativen gällande vad "vi" är, alltså identitet eller subjektivitet. Mellan dessa poler flödar förhållanden av kritik och diskrimination som konstituerar påverkningsförhållanden mellan "triangelns" alla hörn. Till exempel ontologiska begrepp påverkar politisk aktion då de föregår och skapar förutsättningar för de

normer och omdömen som tillämpas i det politiska. Politisk aktion står å andra sidan i ett påverkningsförhållande till ontologi då den skapar tryck för revision av begrepp. (White 2000, 11-12.)

White behandlar denna fjärde poäng något summariskt och snabbt men jag anser att den har en stor vikt i att hjälpa oss förstå hans argument gällande den svaga ontologin så jag har sammanställt ett schema under där jag systematiserat och i viss mån utvidgat hur White förstår att svaga ontologier konstituerar en grund för det etisk-politiska. Denna modell kommer jag också att använda i slutsatserna i detta verk för att närmare analysera de valda tänkarnas politiska ontologi med syftet att bättre förstå likheterna och olikheterna mellan de valda tänkarnas ontologier.

Schema 1

1.4 Överflödets och bristens ontologi samt radikaldemokratisk teori

Det står klart att Whites modell och tanke om svag ontologi är en mycket generell abstraktion så för att effektivt behandla frågan om förhållandet mellan det ontologiska och politiska hos diverse tänkare krävs en teoretisk precisering. Detta ges oss av *överflödets* och *bristens ontologi* vilka är två exempel på olika svaga ontologier och är därför av stort

intresse för oss eftersom Connolly kan anses förespråka överflödets ontologi medan Laclau förespråkar bristens ontologi.

Denna indelning, i dess dikotomiska form, utvecklas i artikelsamlingen *Radical Democracy: Politics between abundance and lack* av filosoferna Lars Tønder och Lasse Thomassen. I verket presenterar Tønder och Thomassen den ontologiska dikotomin som en ”vattendelare” inom den teoretiska skolan som behandlar radikaldemokrati och eftersom de båda politiska teoretiker jag valt att behandla här, William Connolly och Ernesto Laclau, har deltagit livligt i denna diskussion kan det vara värt att presentera radikaldemokratin som det kontext i vilket den ontologiska dikotomin mellan överflödets och bristens ontologi fått form.

Radikaldemokratisk teori inspireras, och lånar en stor del av sin teoretiska apparat, av poststrukturalismen och skiljer sig både från marxismen, liberalismen och kommunitarismen i sin teoretisering av demokrati. *I förhållande till marxismen* förkastar radikaldemokrater för det första den ekonomiska determinismen som fråntar människan hennes aktörskap, och eliminerar den politiska organisationens autonomi. För det andra kritiserar de den marxistiska filosofiska antropologin som definierar människan utgående från arbete och för det tredje vänder de sig emot den marxistiska tendensen att göra sig av med historisk och filosofisk heterogenitet. *I förhållande till liberalismen* kritiserar radikaldemokrater liberala demokratin för att hegemonisera och abstrahera begreppen jämlikhet och frihet på ett sätt som utestänger och förhandsdefinierar politiska aktörer. *I förhållande till kommunitarismen* förkastar radikaldemokrater tanken om att demokrati kan grundas i en gemenskaps stabila identitet. (Thomassen & Tønder 2005, 2-4.)

Den radikaldemokratiska teorin omkullkastar tanken om att grunda demokratin på förhand etablerade universaliteter (till exempel mänskliga rättigheter, rationella principer gällande samtal eller historisk teleologi): av detta följer att sociala identiteter är ofullständiga och ingår i ett politiskt maktfält där de ständigt omdefinieras. Men radikaldemokratisk teori har fasta rötter i det vi kallade svag ontologi och förkastar inte universalitet eller identitet överhuvudtaget (Thomassen & Tønder 2005, 1-2). Den radikaldemokratiska teorin söker en ontologi som utgående från en princip av radikal differens, en radikal olikhet i kärnan av det varande som övergår dualismen mellan identitet och olikhet, kunde grundlägga en ”ostabil universalitet”. Det är då genom att söka denna ”ostabila universalitet” som

radikaldemokratisk teori har fokuserat sin teori på olika svaga ontologier som alla förutsätter att differens konstituerar identitet. *De två huvudsakliga svaga ontologierna som är närvarande i samtida politisk teori är överflödets och bristens ontologi.*

Med *bristens ontologi* menas en ontologi som ser den grundläggande olikheten i varats kärna som en frånvaro eller brist som inte går att symbolisera. Denna frånvaro funktionerar ändå som en potentiellt revolutionär eller nedbrytande kraft inom varje subjekt eller beteckningssystem. Psykoanalytikern Jacques Lacan och Laclau som är inspirerad av Lacans tankar hör till dem som rör sig inom denna ontologiska imaginär. (Thomassen & Tønder 2005, 5-6.)

Med *överflödets ontologi* menas en ontologi som tar avstamp från materiell rikhet, energiflöden, tillblivningsprocesser och experimentella sätt att bejaka identiteter. Överflödets ontologi ser inte den radikala olikhet som ligger som grund för verkligheten som givandes upphov till ett strukturellt misslyckande att konstituera en fullständig identitet. I överflödets ontologi bejakas verkligheten som ett differensfält som ger upphov till en föränderlig och oändligt dräktig mångfald lika föränderliga identiteter och livsstilar oberoende av att konstitutionen av dessa omöjligtvis kan vara fullständig. I denna kategori finner vi den politiska teoretikern William Connolly och Gilles Deleuze som inspirerat Connollys teori. (Thomassen & Tønder 2005, 6-7.)

1.5 Politisk ontologi: en ”dubbelnivåteori”

Huvudbegreppet som undersöks i detta arbete, *politisk ontologi*, är långt från ett självklart begrepp och skall absolut inte blandas ihop med den sociala ontologi som White nämnde. Det lättaste sättet att förstå begreppet kunde vara att uttrycka det som att politisk ontologi på sätt och vis behandlar det politiska och det ontologiska på samma horisontella teoretiska nivå: hur vi ser på det ontologiska har konsekvenser för det politiska och vice versa.² Som Abbot skriver: ”politisk ontologi är studiet av de politiska insatserna i frågan om varandet”³ (Abbot 2012, 2). Eller som Oksala skriver, och hänvisar till hur ontologi kan

² I förhållande till detta kunde man argumentera för att sociala ontologier också på sätt och vis är politiska ontologier. Sociala ontologier spikar fast en viss politisk ontologi och presenterar den genom att representera sin sociala ontologi som den enda sanna sociala ontologin. Således kunde man tänka att det som kallas social ontologi är en sorts politisk ontologi som hegemoniserar sin ställning, alltså försöker presentera en möjlig politisk ontologi som den enda möjliga ontologin.

³ Political ontology is the study of the political stakes of the question of being.

betraktas som det reifierade och normaliserade resultatet av politiska operationer:

”ontologi är politik som glömt sig själv”⁴ (Oksala 2010, 445). Vice versa kan man på samma grunder argumentera att politik inför en ontologi som glömmet sig själv. På vilket sätt och hur strängt politik och ontologi bestämmer varandra – med tillägg av frågan om vilken ”pol” som ges teoretiskt företräde – är förstås en central fråga som får olika svar av olika teoretiker. En sträng överlappning av kategorierna skulle förstås betyda, som Laclau skriver, ”att fältet av en politisk ontologi också skulle vara fältet av en allmän ontologi”⁵ (Laclau 2014, 113). Detta skulle i viss mån bryta ned både det politiska och det ontologiska, en rörelse som ingen av de behandlade teoretikerna i min mening gör, däremot går de en krånglig balansgång mellan ontologi och politik.

Vad jag i detta arbete hoppas belysa är den poststrukturalistiska politisk-teoretiska tendensen som man kunde kalla postulerandet av en ”*dubbelnivå*”⁶. Denna dubbelnivåteori ser ett förhållande mellan det ontologiska och politiska på samma horisontella plan (icke-hierarkiskt) genom att postulera ett spänningsförhållande mellan det stabila och det kontingenta eller icke-stabila där det kontingenta eller icke-stabila bildar den ontologiska grunden för det stabila, som kan tänkas som den politisk-samhälleliga nivån, detta illustreras i min mening av Whites fjärde poäng gällande svag ontologi. Dessa ”nivåer”, det ontologiska och det politisk-samhälleliga, påverkar ständigt varandra. Den ontologiska nivån kan ofta i denna teoritradition identifieras som en garant för möjligheten av politisk och samhällelig förändring, eftersom dess icke-stabilitet påverkar det stabila, medan den samhällelig-politiska nivån är ”stridsplanen” där en kamp om rätten att definiera det varande förs. Denna kamp för att definiera det varande får i den poststrukturella teorin konkret form genom kategorierna *subjektivitet* och *politisk aktion*, det är genom att ha aktörskap i någon mån som politisk aktion, aktion för att ingripa i definitionen av det varande, blir möjligt. Således fungerar det politiskt-samhälleliga som en viss sorts regulativ apparat som kan (eller kan låta bli) att begagna sig av den ontologiskt betingade möjligheten till transformation. Som Marchart skriver så förändras grunden, det ontologiska, paradoxalt till en grund som hemsöks av sin egen grundlöshet: en ostabil grund (Marchart 2005, 21).

⁴ Ontology is politics that has forgotten itself.

⁵ The field of a political ontology would also be the field of a general ontology.

⁶ Denna tanke om en ”dubbelnivå” baserar sig delvist på det Marchart (se Marchart 2007, 8) talar om som en ”dubbelvikt rörelse” då ”det politiska” som en grundlös grund drar sig undan vid det tillfälle som ”politiken”, alltså ett visst empiriskt observerbart sätt att göra politik eller organisera samhället, instiftas. Marcharts användning av distinktionen mellan det politiska och politiken har i sina ordval en fördunklande effekt ifall man vill belysa den ontologiska nivån explicit så jag talar hellre, efter Whites tanke, om en dubbelnivå vilket gör det lättare för oss att hålla det som analyseras i sikte.

Både den svaga ontologin och dess mera specifika former överflödets och bristens ontologi är exempel på sätt att teoretisera denna ”dubbelnivå”, förhållande mellan det ontologiska och politiska, på ett sätt som visar hur det alltid finns ”politiska insatser” då vi teoretiserar varat.

1.6 Postfundamentistisk politik

Innan vi inleder undersökningen av de specifika tänkarna är det ännu befogat att säga några allmänna ord om hur de valda teoretikerna uppfattar det politiska. För att förstå ”dubbelnivån”, eller förhållandet mellan det ontologiska och det politiska som dessa teoretiker postulerar, är det viktigt att identifiera en central komponent i den poststrukturella teorin om det politiska: *postfundamentismen*. Som bland annat Rekret skriver är just orienteringen mot ontologi inom samtida politisk teori något som är intimt sammankopplat med en politisk postfundamentism (2014, 2). Förenklande kunde vi påstå att en ”ostabil universalitet” på det ontologiska planet inte kunde fungera utan en postfundamentistisk syn på det politiska.

En viktig analys av postfundamentism i den samtida politiska teorin presenteras av Marchart i boken *Postfundamental Political Thought*. Postfundamentism är en reaktion mot politisk fundamentism. Politisk fundamentism är en teoretisk tanke om att samhället eller politiken har en grund i principer som (1) är omöjliga att förkasta, (2) är immuna för revision och (3) är belägna utanför samhället och politiken. Två enkla exempel på politisk fundamentism är teokrati där samhället organiseras efter en gudomlig makts vilja och ekonomisk determinism där man ur en grupp ekonomiska principer (”lagar”) härleder en grupp principer för att organisera samhället och det politiska. Det är viktigt i detta skede att lägga märke till att postfundamentismen *inte är ekvivalent med antifundamentismen*, vilket tillspetsat uttryckt är en postmodern *laissez-faire* tanke om att göra sig av med alla teoretiska fundament för politik och samhälle. (Marchart 2007, 11-13.)

Kärnan med postfundamentismen är att den bryter med tanken om att man antingen måste välja fullständiga och ultimata fundament för samhället eller göra sig av med alla fundament. *Postfundamentismens centrala tanke är bejakandet av kontingenta fundament eller grunder för samhället*. Postfundamentismen gör sig inte av med varje grund men gör

sig av med en ultimata eller slutgiltig grund för det politiska och för samhället. Som Marchart skriver är det som nu blir problematiskt inte existensen av fundament (i plural) men deras ontologiska status som nu måste anses vara kontingent. Vad som sker är en förskjutning i analysen från ”verkligen existerande fundamenten” till dessa fundament status, deras möjlighetsvillkor, ett kvasitranscendentalt drag som Marchart kallar det. (Marchart 2007, 14.)

Marchart argumenterar att eftersom vi både måste acceptera en mångfald av kontingenta politiska fundament som temporärt grundar det sociala *och* omöjligheten av en slutlig grund för denna mångfald så kan inte denna omöjlighet vara av samma ”ordning” som fundamenten själva (2007, 15). Således blir det efter min mening relevant att tala om en politisk ontologi, inte ”en ontologi” eller ”en politik”, utan en kompositanalys som iakttar båda teoretiska planen som teoretiskt meningsfulla.

Detta är meningsfullt att lägga märke till att detta är en mycket liknande observation som gjorts gällande poststrukturalismens ställning till strukturalismen. Till exempel Newman argumenterar för att poststrukturalismen inte förkastar strukturalismen *per se* men radikaliserar den genom att ta strukturalismen till dess logiska slutpunkt då strukturens enhetlighet, konsistens och stabilitet måste ifrågasättas. Här kan man, som Newman gör, argumentera att å ena sidan lutar sig en grupp tänkare, som Foucault och Deleuze, på en teoretisering där det finns en mångfald av heterogena diskurser och assemblage (”strukturer”) som konstituerar identitet, liknandes det vi kallar för överflödets ontologi. Å andra sidan kan man se att tänkare som Derrida och Lacan lägger mera vikt på strukturbegreppet och ser det som obestämbar, ofullständigt och ostabilt, liknande det vi kallar för bristens ontologi. (Newman 2005, 5.)

Vi är nu i en position då vi kan fortsätta vår undersökning med hjälp av en förståelse av det grundläggande teoretiska planet inom vilken den poststrukturella politiska ontologin kan teoretiseras. Till nästa måste vi undersöka de teoretiska tankarna som ligger bakom Laclaus och Connollys politiska ontologi, de teoretiska tankar som inspirerat Laclaus bristontologi å ena sidan och Connollys rika ontologi å andra sidan.

1.7 Dynamisk politisk subjektivitet

Eftersom vi undersöker politisk ontologi är det befogat att ställa sig frågan om hur vi skall betrakta subjektivitet och politisk aktion, båda centrala kategorier för de två teoretiker vi behandlar. Då vi behandlade dubbelnivåteorin gällande politisk ontologi nämnde jag att subjektivitet och politisk aktion inom denna modell kunde anses vara de teoretiska mekanismer genom vilka det politiska och ontologiska kan anses stå i växelverkan. För att försöka ge en preliminär bild av hur vi här kan förstå subjektivitet och politisk aktion inom denna modell kan vi begagna oss av Howarths tanke om en *dynamisk modell för subjektivitet* som verkar passa både Connollys och Laclaus teori. För att teoretiker skall kunna utveckla en dylik politisk ontologi, med det jag kallar för en dubbelnivå, måste subjektivitet och politisk aktion teoretiseras på ett sätt som för det första tillåter en viss grad av bestämning av politiska subjekt medan den samtidigt inte får lägga för snäva ramar för dessa politiska subjekts uppkomst. Ifall de politiska subjekten till exempel skulle bestämmas helt och hållet utgående från samhällsstrukturer kunde de inte mera fungera transformativt i förhållande till ontologin.

Subjektivitet förstås här i en paradoxal mening som är allmän i en mängd poststrukturell teori. Denna paradoxala användning av begreppet subjekt kombinerar tanken om *subjektet som aktör* och *subjektet som förtryckt*. (Valentine 2002, 37.) Denna paradoxala form av subjektivitet, där att vara subjektet både innebär att vara kapabel att handla och att utsättas för åtgärder som inskränker ens möjlighet till handling, skulle verka vara central för teorier som vill ställa subjektet i en politisk kontext. Skälet till detta är att då man ställer sig i en politisk kontext måste man bekänna att subjekt formas i en värld full med givna maktförhållanden, sedimenterade sociala bruk och strukturella formationer som påverkar uppkomsten av subjekt. Inom denna teoretiska modell verkar det onödigt att skilja mellan subjektivitet och *politisk subjektivitet*. Detta kommer inte heller att ske i detta arbete. Subjektivitet förstås per automatik som politisk subjektivitet, handlingsramarna och uppkomstförhållandena för subjektivitet anses redan klart vara insjunkna i politiska och samhälleliga kontext som gör det onödigt att spekulera om ett subjekt utanför samhället.

Då vi behandlar subjektivitet är det befogat att särskilja två frågor från varandra: frågan om *var* aktörskapet ligger (människan, samhället, Gud och så vidare) och frågan om *vad* aktörskap är. Det bör påpekas att dessa båda frågor redan faller inom ramen för politisk ontologi, svaret vi ger på dessa båda frågor påverkar hur vi förstår det politiska och det

samhälleliga. Med tanke på de två teoretiker, Connolly och Laclau, som behandlas här så kan vi svara på den senare frågan genom att definiera aktörskap som den faktiska och potentiella kapaciteten att *göra en skillnad* i en given situation (Howarth 2013, 155). Gällande frågan om var vi finner aktörskapet har tänkare som arbetar med en bakgrund i kritisk- och poststrukturalistisk teori, som Connolly och Laclau, inställt sig negativt till tanken om att lokalisera fullständigt aktörskap hos enskilda aktörer. Istället kan vi både i Laclaus och Connollys teori urskilja en tanke om att aktörskap är *utspritt* mellan samhälleliga strukturer, enskilda aktörer och materiella omständigheter (Howarth 2013, 156). Inom socialvetenskaper behandlas ofta frågan om vad subjektivitet är och var vi finner den genom spänningen mellan struktur och aktör. En rent strukturalistisk syn skulle betona struktur och frånta enskilda aktörer deras aktörskap medan en rent aktörsbetonande teori skulle betona den enskilda aktörens kapacitet att få förändring till stånd. Den dynamiska modellen, som vi finner hos Laclau och Connolly, betonar då i kontrast till aktörsbetonande och strukturell teori dynamiken mellan de två motpolerna i produktionen av aktörskap (Howarth 2013, 160).

Vad en sådan modell innebär för aktörskap är att man utgår från strukturernas bestämmande påverkan på den enskilda aktören men ger svängrum för enskilda aktörer att ändra på strukturerna genom olika mekanismer. Ofta kräver förverkligandet av detta svängrum, då aktören bryter med strukturen, speciella omständigheter inom vilka aktören förverkligar sitt aktörskap. Howarth identifierar Laclaus tanke om bristen i subjektet som något som driver denna förändring (Howarth 2013, 161). Strukturerna misslyckas att uppfylla sin roll, alltså åstadkomma en fullständig bestämning av aktören, och aktören måste i sådana fall bryta med de givna mönstren. Men också i en överflödets ontologi som Connolly utvecklar kan vi tänka oss att den oändliga potentialiteten i konstitutionen av subjekt kan leda aktörer till att förkasta vissa effekter av strukturer på ett sätt som leder till en situation där strukturerna visar sig som ofullständiga. Man kunde, som Howarth gör, kalla detta en *dynamisk modell* för subjektivitet (Howarth 2013, 160) eller, som Kioupkiolis gör, kalla det för reflektivitet inom aktörskapet eftersom aktörerna i denna teoretiska modell har en möjlighet att ifrågasätta självklarheten av givna normer och således använda en partiell frihet för att ta ställning till de strukturer som verkar på aktörerna (Kioupkiolis 2012, 199). Politisk aktion måste inom ramen för denna modell ses som förverkligandet av ett politiskt subjekts potential att verka transformativt för att förändra på samhälleliga förhållanden.

Jag har här slagit fast de centrala teoretiska elementen för att kunna åta en analys av Connollys och Laclaus politiska ontologi. Genom att begagna mig av tanken politisk ontologi som en dubbelnivåteori, med en svagt ontologisk grund och en syn på politik som postundamentistisk, där politisk subjektivitet och politisk aktion fungerar som mekanismer som tillåter rörlighet i det ontologiska och politiska kommer jag att i de två följande kapitlen utföra en detaljerad analys av de valda tänkarnas politiska ontologi. Fastän vi här har fastställt de nödvändiga abstrakta verktygen för analys är det endast genom att konkret fylla in de centrala kategorierna (ontologi, politik, subjektivitet och så vidare) genom tänkarnas teorier som vi kan forma oss en bild av deras specifika politiska ontologier.

2. William E. Connollys politiska ontologi

I detta kapitel undersöker jag Connollys politiska ontologi. Connolly står i en särställning inom den Amerikanska politiska teorin. Hans användning av en mängd kontinentala filosofer – bland annat Nietzsche, Bergson, Foucault och Deleuze – i sin politiska teori för att ta ställning till vad som ansetts vara präglad ”Amerikanska frågor” inom politisk teori (exempelvis pluralism och demokrati) var, då han började skriva i slutet på 60-talet, och är ännu i viss mån djärvt. Som skribent är Connolly spretig, inte i meningen oklar men i meningen utspridd, och hans arbete kan svårligen etiketterats på ett enkelt sätt. Därför är det hjälpsamt att, som Carver och Chambers gör, inledningsvis dela in Connollys tänkande i följande tre huvudområden: tänkande gällande själva den politiska teorins väsen, pluralismteori och agonistisk demokratiteori (Carver & Chambers 2008, 4).

Teoretiseringen av dessa tre områden stöder sig på en specifik politisk ontologi, som utgår från tanken om ett materiellt, sensuellt och känslomässigt överflöd, en potentiell rikedom, i världen som i Connollys politiska teori kräver att vi förhåller oss med respekt och känslighet gentemot uppkomsten av nya livsformer och livsstilar.

Detta kapitel är indelat i sex stycken. Jag börjar i det första stycket med en kort presentation av vad Connolly själv tänker om det ontologiska och dess förhållande till det politiska. Efter detta, i det andra stycket, granskar jag Connollys egen ontologi och lyfter sedan fram, i styckena tre och fyra, två centrala politiska begrepp i Connollys tänkande: identitet och pluralism. I stycke fem behandlar jag förhållandet mellan det politiska och ontologiska i Connollys teori och försöker finna paralleller till det jag kallat ”dubbelnivåteori”. I det sista stycket undersöker jag mera fokuserat vad Connollys politiska ontologi och tänkande betyder för politisk subjektivitet och aktion. Jag använder mig av en mängd böcker ur Connollys vida produktion, från hans tidigare till hans senare verk, och ämnar göra en systematiserande utläggning av hans tankar som inte strängt följer böckernas kronologiska ordning. I Connollys fall är detta motiverat eftersom han inte, i samma grad som exempelvis Laclau, arbetar med en alldeles enhetligt begreppslig teoretisk modell men arbetar inom samma tematik ur en mångfald synvinklar som utvecklas i olika böcker.

2.1 Ontopolitik

Förhållandet mellan ontologi och politik behandlas i Connollys produktion, detta förhållande får ingen direkt systematisering av Connolly men en grundläggande inställning förs fram i inledningen till artikelsamlingen *A Leftist Ontology*. Connolly för fram tre poänger. För det första anser han att man måste ta det ontologiska på allvar, för honom är det viktigt att vi behandlar det ontologiska ifall vi vill behandla frågor om det etiskt-politiska. Connolly låter förstå – på åtskilliga ställen inom hans *oeuvre* – att den postmetafysiska rörelsen som dömer alla försök till att behandla det ontologiska är misslyckad eftersom den inte adekvat kan ta ställning till frågor om det etiska och det politiska. För det andra förespråkar Connolly att det existerar ett förhållande mellan den ontologi som man antar och det etiskt-politiska: här är det inte frågan om en determinism utan om att ontologi återspeglas i behandlingen av det politiska. För det tredje antar Connolly, det för postfundamentalistisk politisk teori typiska kravet, att det antagligen inte existerar någon ”yttersta” eller ”slutgiltig” ontologi som väntar på att upptäckas. Detta innebär inte en fullständig relativism. Man förbinder sig så gott man kan till en antagen ontologi och försöker argumentera för sin egen syn och emot andras, men det innebär en viss sorts försiktighet/känslighet i förhållande till andra synpunkter och ett åtagande emot fundamentism. (Connolly 2009, ix-x.)

Connolly anklagar användningen av själva ordet onto-logi. För honom implicerar suffixet “-logi” en allomgripande logik. Det problematiska med denna logik som ontologin implicerar är att den upprättar en skillnad mellan det som visar sig och en fundamental sanning om verkligheten som vi kan nå (Connolly 1995, 1). Genom att förkasta denna skillnad utför Connolly alltså en postfundamentalistisk kritik av ontologisk fundamentism då Connolly förkastar tanken om att det existerar något sådant som en yttersta sanning i frågan om ontologi. Följandes Foucault föreslår Connolly att vi kunde använda ordet *ontologi* för att understryka frånvaron av någon yttersta ordning i världen (Connolly 1995, 105). Genom att tillämpa tesen om ontologi på politisk teori kommer Connolly fram till tanken om *ontopolitisk tolkning* (*ontopolitical interpretation*). Ontopolitisk tolkning är en analysmetod som för fram det politiska i varje ontologi och kritiserar alla försök till fundamentism. Varje politisk tolkning av en situation inbegriper, enligt Connolly, hänvisningar till människans villkor, de krafter som binder och möjliggör henne och hennes förhållanden till varandra och världen. (Connolly 1995, 2-3). Connolly kombinerar

alltså tanken om att inget är fundamentalt med tanken om att det politiska och det ontologiska är i ständig växelverkan.

2.2 Ontologi: växlingskraftig monism

Connolly beskriver i sina senare böcker sin filosofi som en immanent filosofi (Connolly 2011a, 37). För att utveckla denna immanenta filosofi lånar Connolly en central tankelinje från Deleuzes filosofi. För Deleuze är människans förhållande till världen dynamisk: livet är konstant förändring och skapelse. För att förstå Deleuzes (och Connollys) tanke om förändring så är det inte frågan om en mobilisering av något stillastående, som då vi tar ett stycke lera och formar det, utan om en rörlighet och förändring utan underliggande grund.

Immanens, skriver Deleuze och Guattari, är fundamentet för skapandet av begrepp, fixerandet av det varande, överhuvudtaget (Deleuze & Guattari 1994, 41). Connolly definierar immanens som en förändringens filosofi där universumet inte är beroende av någon högre kraft. Denna definition understryker att istället för högre krafter existerar det osäkra utbyten mellan stabiliserade formationer och rörliga krafter som operar under (och i) dessa stabila former. (Connolly 2011a, 43.) Mänskliga och ickemänskliga system ligger i ständig växelverkan. Dessa system och deras växelverkan skapar stabilitet, icke-lineäritet och oåterkalleliga processer i Connollys ontologisk-kosmologiska syn.

För Connolly styrs inte den naturvetenskapliga världen av mekanistiska lagar, istället för detta talar Connolly om en *emergent kausalitet*, med vilket menas den riskfyllda process genom vilken nya processer och nya varelser (*entities*) blir till. (Connolly 2011a, 44.) Detta betyder inte en övergång från en syn på världen som mekanistisk till en syn på en kaotisk värld: Connolly påpekar att det existerar en spänning mellan stabilitet och icke-stabilitet, där förhållanden mellan olika system vid olika tidpunkter och slumpen är bestämmande för när stabilitet övergår i icke-stabilitet. (Connolly 2011a, 46.) Detta liknar i hög grad Deleuzes tankar i *Difference and Repetition*, där olikheter konstituerar ett alstrande rum ur vilket repetition skapar prekär stabilitet. Läser man Deleuze noggrant märker man att Connolly antingen missförstått Deleuzes användning av begreppet kaos eller medvetet undviker användningen av det missförstådda begreppet eftersom Deleuze specifikt talar om att immanens är som en sektion av det kaotiska (Deleuze & Guattari 1994, 42). För Deleuze som för Connolly innebär immanens ändå inte frånvaron av någon bestämning

eftersom Kaos definieras av Deleuze som den oändliga hastigheten av bestämningarnas uppkomst och förfall (Deleuze & Guattari 1994, 42-43).

Men oberoende av tvisten runt kaos-begreppet innebär immanens för Connolly en syn på världen som självgrundande, komplex och föränderlig. Detta är förstås en viktig anmärkning med tanke på dubbelnivåteorin om det politiska och ontologiska eftersom tanken om immanens bygger grunden för en växlingskraftig ontologi som går att koppla samman med politiska händelser.

Connolly beskriver också världen som ”en värld av tillblivelse”: vilket också är titeln på hans senaste bok. Med en *värld av tillblivelse* syftar Connolly på en syn på världen där de emergenta formationer som Connolly beskrivit inte kan reduceras till styrande kausalitet, teleologisk tid eller långvariga cykler av upprepning.

Tillblivelse är likväl ett begrepp Deleuze gjort känt⁷, mycket nära kopplat med immanensbegreppet, och syftar till en djupt förankrad princip av förändring som genomlöper alla former, formationer och identiteter. Deleuze skriver att tillblivelse är fortlöpande förändring (Deleuze 1991, 37). Tillblivelse kontrasteras ofta av Deleuze med varande (Deleuze 2004, 40). Begreppet varande används om entiteter med klarskuren form och identitet, om entiteter där förändring upphört. Tillblivelse låter däremot sig inte reduceras till identitet och representation av klarskurna former.

Connolly bygger på Deleuzes analys genom att skriva att tillblivelse syftar till formationer och processer som inte går att klassificera varken som objekt eller subjekt. Sådana formationer och processer⁸ inför en obestämbarhet och en rörlighet i gränsen mellan de allmänt accepterade subjekt och objekt som världen sägs bestå av. Tillblivelsen kastar således ett tvivelaktigt ljus över tanken om mänskligt herradöme över världen: människan förlorar alltså sin privilegierade position som enväldig aktör. (Connolly 2011a, 72-73.) För Connolly är det också centralt att överge tanken om en linjär tid till fördel för en tanke om tid som tillblivelse där tanken om tid är förbunden med de olika ontologiska processerna som konstituerar verkligheten och deras egna processutlöpanen, mutationer och växelverkningar med andra processer. Detta leder Connolly till att teoretisera att det

⁷ Begreppet tillblivelse och dess filosofiska innebörd figurerar redan hos Bergson, vars arbete Deleuze studerat noggrant t.ex. i boken *Bergsonism* (Se Deleuze 1991).

⁸ Connolly exemplifierar dessa obestämbara och tillblivande formationer och processer med bl.a. sot, jäst, en livmoder, mögel, ett lavaflöde, en sumpmark, porösa membran, ombytligt väder, smältande istäcken.

existerar multipla zoner av tillblivelse, att det sker periodiska (inte alltid förutsägbara) möten mellan de olika processerna som ger upphov till nya (lika oförutsägbara) utvecklingar. Således existerar det mellan och i dessa processer en mångfald av potentialiteter (*pluri-potentialities*) vilket kan leda till alldeles nya former av självorganisering inom processerna. Denna nya självorganisering måste också anses vara oreducerbar till processens forna tillstånd. (Connolly 2011a, 152.)

Connollys ontologi, som han också kallar för en *växlingskraftig monism* (*protean monism*), betonar alltså varandets materiella karaktär som ger upphov till många olika former av liv (Connolly 2013, 399). För Connolly implicerar liv inte exklusivt mänskligt, medvetet eller animaliskt liv: varje *assemblage* av energi/materia innehåller redan liv och en specifik nivå av aktörskap som måste iakttas i relevanta politiska situationer (Connolly 2011a, 24-25). Begreppet *assemblage* är en översättning av Deleuzes *agencement*, vilket betyder arrangemang eller komposition. Assemblaget är en sorts minimal analysenhet i Deleuzes filosofi (Deleuze & Parnet 2007, 51). Ett *assemblage* är en sammansättning av olikartade objekt, en mängd förhållanden som uppstår mellan olika objekt och uppvisar så både expressiva och materiella sidor (Deleuze & Parnet 2007, 69-72).⁹ Detta innebär också att materia och dess mycket enkla former, som amöbor och träd, redan har en viss nivå av agentur, en proto-subjektivitet.

Här är Deleuzes tanke om entydighet av stor vikt, Connollys tanke om varandet som en materiell "enhet" som ändå är många liknar Deleuze entydighet där Varande sägs på samma sätt om alla varelser och samtidigt innebär en mångfald av olikheter. Således inbegriper biosfären en mångfald av olika agenturer och *assemblage* som alla lever i sin egen rytm: något som både den politiska teoretikern och politikern måste iakttä genom att anlägga ett icke-kulturcentrerat och brett synsätt på världen. Kreativt tänkande och nya (ibland experimentella) former av politisk intervention krävs för att kunna svara på de krav som en dylik ontologi lägger på politisk aktivitet.

Därmed uppmanar Connolly till att anlägga en *växandets etik*, en etik som respekterar alltets kontingens och håller sig öppen mot den öppna processen av framväxt av nytt

⁹ Vi kan exemplifiera med graffiti. Graffiti är ett *assemblage* som skapas i förhållandena mellan målarens kropp, målfärg, gasen i målfärgsburken som får målfärgen att spridas, väggens yta, lufttemperaturen under och efter själva målandet och så vidare. I ett sådant *assemblage* vi kallar graffiti har vi då både materiella komponenter och expressiva komponenter eftersom graffiti kan anses uttrycka saker i det sociala och kulturella rummet. Det kan t.ex. sammankopplas med motstånd, otrygghet, urbanisering m.m.

(Connolly 2011a, 79-80). Under den stabila världen finner vi hos Connolly en bubblande, kontingent och rik materia som möjliggör sann framväxt av det nya och är i en ständig växelverkan till den stabila "verkligheten". Denna växelverkan kommer att visa sig närmare då vi undersöker Connollys viktiga politiska begrepp: identitet och pluralism.

2.3 Identitetspolitik: identitet/olikhet

Identitet är ett viktigt begrepp hos Connolly vi måste behandla ifall vi rigoröst vill engagera oss i hans politiska ontologi. Den ostabila ontologin Connolly förbinder sig till är högst närvarande i Connollys tanke om identitet och genom denna smyger hans ontologi också in i hans tankar om politiskt subjektivitet och aktion.

För Connolly implicerar identitet alltid samtidigt olikhet. Att förstå och acceptera detta är centralt för att kunna fungera i en demokratisk kultur som inbegriper, vad Connolly kallar för djup pluralism, ett begrepp som vi kommer att behandla närmare senare (Connolly 1991, xiv). Med identitet menar Connolly inte (endast) vad jag väljer, vill eller går med på utan de mera ontologiskt betingade frågorna om *vad* jag är och *hur* jag är på basen av vilka tidigare handlingar sedan anses vara mina.

Kärnan i Connollys argument är att identitet konstitueras i förhållande till en serie av olikheter som har blivit socialt erkända. Inbäddat i det här ligger en tendens att frysa etablerade identiteter i fixerade former, vilka sedan antas uttrycka verklighetens sanna ordning. Då det uppstår ett tryck att upprätthålla en viss identitet måste sedan vissa olikheter konverteras till en mera stabil form av annanhet (*otherness*) för att upprätthålla denna identitet.

Identitet står alltså i ett komplext politiskt förhållande till de olikheter den söker att frysa. (Connolly 1991, 64.) Maktförhållanden är centrala i förhållande till definitionerna och omdefinitionerna av identitet (Connolly 1991, 65). Maktförhållandenas centralitet i förhållande till identitet uttrycker, för Connolly, ett viktigt faktum om det politiska. En identitet hotas inte endast av handlingar, utförda av individer med en viss identitet, utan av existensen av andra identiteter, andras sätt *att vara*. Politiska konflikter återspeglar alltså konflikter mellan existerande identiteter som skapats under bestämda maktförhållanden. Detta leder Connolly till två antaganden. För det första antar Connolly att inget sådant som naturlig eller given identitet existerar. Ifall det inte existerar någon naturlig och given

identitet så är identiteten alltid en reflektion av maktförhållanden som uttrycker samhälleligt erkända olikheter. För det andra antar Connolly att en identitet alltid är "fattig", det vill säga uttrycker identitet endast en liten del av allt en människa kan tänkas vara. Det finns således ur människans synpunkt sett en friktion mellan de identiteter samhället ställer till förfogande för människan och människans potential att alltid vara något annat än det som är samhälleligt erkänt eller det som en viss identitet uttrycker. Connolly skriver att det i människan finns en del som alltid överflöder och motarbetar de innehåll som de samhälleligt givna identiteterna besjalar. (Connolly 1991, 66.) Att identitet alltid är "fattigt" som Connolly skriver är just eftersom olikhetsfältet som försöker frysas omöjligtvis kan frysas. Ur Connollys synpunkt sett är det identitet alltid en samhälleligt producerad begränsning av människans potential. Olikhetsfältet som ligger som grund för identiteten har en grund i samhälleligt

Connollys förståelse av det politiska uttrycker och följer denna syn: det politiska är kanalen (*the medium*) genom vilken ömsesidigt beroende identiteter och olikheter kan uttryckas och bestridas (Connolly 1991, 92). Definitionen, omdefinitionen och om-omdefinitionen av identiteter sker alltid inom ramen för maktförhållanden och genom dessa maktförhållanden. Eftersom det för Connolly inte existerar någon given, yttersta identitet innebär det att det alltid existerar ett skisma mellan de identiteter som samhället "erbjuder" (de identiteter vilka är erkända) och det i människan, i livet självt, som motsätter sig detta.

Connolly föreslår att vi måste anta är en etisk-politisk inställning som beaktar identitetens kontingens och dess relationella karaktär. Vi måste röra oss från identitetsantagonism, då antagonistiska identiteter försöker utplåna varandra, till en *olikhetsagonism* som bejaktar det kontingenta hos varje identitet och beaktar hur identiteter i konfliktsituationer är beroende av varandra för att vara det de är. (Connolly 1991, 177-178.) Ifall vi vill leva i ett pluralistiskt demokratiskt samhälle så måste denna inställning införlivas i politisk aktion. Connolly anser att det just är demokratins oklarhet och obestämdhet som kan erbjuda möjligheten att utöva en sådan etisk-politisk inställning eftersom demokratisk politik erbjuder ett utrymme där man kan ifrågasätta normaliserade identiteter. (Connolly 1991, 190-191).

2.4 Pluralism

Utöver begreppen identitet/olikhet så är Connolly känd för sitt långvariga arbete gällande pluralism. Pluralismen ger oss en annan infallsvinkel, ur vilken vi kan närma oss det ontologiska och politiska hos Connolly. I Connollys tänkande fungerar pluralismen på två nivåer. Å ena sidan är samhället pluralistiskt som vi sett då vi behandlat identitet och olikhet eftersom samhället består av en mångfald olikheter och identiteter. Å andra sidan, och på en mera grundläggande nivå, är också själva erfarenheten som konstituerar identitet pluralistisk. Det är denna djupare nivå av pluralism, som gäller människans existens, som tillåter oss att fördjupa vår analys av förhållandet mellan det ontologiska och politiska i Connollys tänkande. Connolly kopplar samman denna pluralistiska djupnivå med politik genom hans tidsbegrepp som betonar hur människans erfarenhet är både heterogen och öppen för förändring. Genom att teoretisera människans erfarenhet som oändligt föränderlig bygger Connolly upp de ontologiska grunderna för att betona en tillblivelsens politik. För Connolly är det nödvändigt att man inom politik beaktar denna oändliga potential som människan har genom att förhålla sig gynnsamt gentemot uppkomsten av nya former att vara.

Connolly lånar centrala delar av sin tidsanalys av filosofen Henri Bergson. Bergson motsätter den lineära naturvetenskapliga tiden med en kvasifenomenologisk tidsuppfattning som iakttar den upplevda tiden, denna senare form av tid kallar Bergson för *durée*. *Durée* som upplevd tid bryter ned den lineära tidens krav på att tiden skulle följa sekvensen dåtid-nutid-framtid. Den upplevda tiden blandar ihop minne och perception: perception är en evig gränsgång mellan dåtid, nutid och en förväntning av framtid. (Connolly 2005, 100-101.) Varje väsen lever i sin egen *durée*, sin egen rytm av tid som färgas av alla de situationer som detta väsen genomlevt. Samtidigt verkar varje väsen i ett nätverk av andra väsen, andra rytmer som gör det möjligt att varje instans av perception, av minne blandat med perception, som ett väsen genomlever kan reagera på nya och oförutsedda sätt givet att kontexten i vilken man fungerar ändras. Ett alldeles annat minne kan oförutsägbart färga vår perception i en annars bekant situation och leda oss till att se på denna för övrigt bekanta situation med alldeles nya ögon.

Detta kallar Connolly och Bergson för *tillblivelse* (*becoming*). (Connolly 2005, 102.) Denna tillblivelse som är sammankopplad med den upplevda tiden skapar ett skiftande och oförutsägbart underlag för perception. Vår perception, vår upplevelse av världen och

andra, är alltså för Connolly byggd på en heterogen och delvis självorganiserande grund som tillåter många olika typer av tillblivelse inom ett öppet system i vilket andra väsen deltar. (Connolly 2005, 103.)

Connolly föreslår att vi måste beakta tillblivelsen inom det politiska, han kallar denna specifika form av politik för tillblivelsens politik (*politics of becoming*). Tillblivelsens politik sker, enligt Connolly, då en kulturellt markerad och konstituerad identitet lider av att vara negativt konstituerad inom ramen för en etablerad institutionell matris och strävar efter att omdefiniera sig själv så att den ikraftvarande identitets- och olikhetskonstellationen förskjuts. (Connolly 1999, 51.) Tillblivelsens politik möjliggör uppkomsten av nya samhälleliga ting, som nya identiteter, moralinställningar, religioner och krigsföringstekniker. Tillblivelse, som aktualisering av den oändliga mänskliga potentialen, kan drivas både av vår egen upplevelse eller som ett sammansatt resultat av mera komplexa och breda processer (som då uppkomsten av en ny religion, politisk rörelse, samhällsteori etc skapar nya identiteter.). (Connolly 2005, 121.)

Connolly kopplar tillblivelse till politik genom att tala om politisk tid. Med detta understryker Connolly hur själva pluraliteten som genom tillblivelse tillhör vår upplevelse av oss själva och världen är kopplad till bredare politiska händelser. Politisk tid kan, enligt Connolly, följa två typer av tempo. Inom vissa sfärer av politik som är relativt lugna och präglas av en stabilitet följer det politiska den naturvetenskapliga lineära tidsmodellen som Connolly ser som kontrast till tillblivelsen. Inom områden där ändringar och konflikter råder bryts den lineära tidsuppfattningen och ersätts av en upplevelse av *dureé* (tillblivelse). Att iaktta det politiska genom tillblivelse och detta politikens dubbla tempo är enligt Connolly centralt för att kunna uppskatta det etisk-politiska livets komplexa pluralistiska karaktär. Connolly kopplar inte samman denna syn på den politiska tiden, spänningen mellan händelse och *status quo*, med någon specifik samhällsform. (Connolly 2005, 128-130.).

Vill vi under politiskt ostabila tider, som stämplas av radikal tillblivelse, respektera olikhet och förbinda oss att göra äkta pluralistisk och demokratisk politik måste både den tidigare nämnda olikhetsagonismen och det Connolly kallar för *kritisk mottaglighet* förverkligas. Då olikhetsagonismen tillåter oss att iaktta identitet som relationell och kontingent så behövs den kritiska mottagligheten speciellt mycket under tider då tillblivelse stämplar det politiska. Kritisk mottaglighet innebär att vi lyssnar till förtryckta, minoriserade identiteter

som försöker växa fram och inställer oss generöst till uppkomsten och möjligheterna som erbjuds av dessa. (Connolly 2005, 125-126.)

2.5 Dubbelnivån: Verklighet och politik som en zon av möjligheter

Hur gör sig den ontologisk-politiska dubbelnivån sig sedd i Connollys teori? I Connollys produktion kan vi tydligt se hur det ontologiska viks in i det politiska och etiska. Det ontopolitiska, som Connolly kallar det, får ett klart utrymme i Connollys teori eftersom det hur Connolly teoretiserar det ontologiska kontinuerligt komplementeras av en teoretisering av det etiskt-politiska. I tanken om den nymaterialistiska ontologins kontingenta, monistiska materialism hittar vi frön till tanken om upplevelsens ontologiska pluralism, som återspeglas på identitetens och slutligen på samhällets nivå. Dessa "nivåer" av ontologi efterföljs av en serie etisk-politiska krav som får sin form och kraft från hur Connolly ser på det ontologiska. Växandets etik, olikhetsantagonism och kritisk mottaglighet vilar på förutsättningar om upplevelsens och identitetens kontingens och växlingskraft. Connollys tankar om det politiska: experimentell politik, agonistisk demokrati och tillblivelsens politik stöder sig likväl direkt på Connollys argumentation gällande identitetens och pluralismens ontologi. En indelning mellan "etiska" och "politiska" teser är ändå inte allt för meningsfull inom Connollys produktion eftersom hans analys om det ontologiska gör en skarp särskiljning av det etiska och politiska problematiskt.

Det jag kallade för dubbelnivån verkar aktualiseras i Connollys tänkande: en ständig spänning återfinns i Connollys teori mellan det kontingenta och varandets stabila former. Det existerar en ständig växelverkan mellan "strukturer" eller förborgade uppfattningar av hur saker är och den ontologiskt givna möjligheten till transformation. I Connollys tänkande kan vi klart se hur det ontologiska genom dess kontingens och växlingskraft ger möjligheten för det nya och oförutsedda att träda fram bland det gamla och förborgade. Det politiska tar en central roll eftersom det är genom en (etisk-)politisk nivå som förtryckta, tillblivande och nya former måste passera för att uppnå en erkännelse som införlivar dem.

Slutligen ser vi hur Connollys ontologi mycket väl kan kallas för både en svag och en rik ontologi. Medan Connolly söker fundament på ontologisk nivå så teoretiseras dessa fundament genom deras varande som osäkra fundament, de kan omöjligtvis ses som

givandes det politiska eller etiska en viss bestämd form. Ontologins överflöd framträder tydligt om vi fäster uppmärksamhet på det Connolly skriver om identitet och pluralism. De flesta politiska tvister uppkommer eftersom de normaliserade identiteterna som förlitar sig på en erkänd ontologi ifrågasätts av ett "subjekt" vars upplevelse av världen, sig själv och andra inte tillåter sig reduceras eller fastslås i någon slutgiltig form som skulle ingripa "allt det möjliga". Verkligheten och det politiska fortsätter vara en zon för möjligheter och faror där en förståelse av förhållandet mellan det ontologiska och politiska ger oss verktygen att göra fruktbara interventioner och tillåter oss att utveckla en demokratisk politik som respekterar varandets och politikens yttersta obestämbarhet.

2.6 Politisk aktion och subjektivitet: resonant motstånd och avhelgande

Hur svarar Connolly, utgående från sin politiska ontologi på frågan om hur politisk aktion borde se ut? Som jag visat utgår Connollys radikaldemokratiska uppfattning från att det politiska skall iakttä olikhet och pluralism. Connolly kan inte ur sina utgångspunkter acceptera en politisk aktion som utgår från enhetlighet och någon specifik identitet. Däremot kommer Connolly att betona en politisk aktion utgående från sin radikaldemokratiska uppfattning om olikhet och pluralism som grundläggande ontologiska fakta.

I artikeln "Post-sovereign pluralist politics" kritiserar Connolly Hardt och Negris tanke om multituden som en passiverande tanke för politisk aktion. Grundproblemet för Connolly är att verklighetens, också den verkligheten som är det västerländska kapitalistiska samhället, komplexitet och överflöd omöjliggör en naiv revolution/transformation av de existerande samhällsförhållandena. Connolly skriver i en kritisk ton att det som inte formas av en stram logik eller utformning (här menar Connolly kapitalismen) antagligen inte heller låter sig överkastas av en enkel logik av förvaltning, revolution eller transformation. (Connolly 2008a, 126.) Därför skriver Connolly att:

Transformation behövs varken nu eller i framtiden; det som behövs är kreativa modeller av *intervention* belägna på flera strategiska platser som tjänar till att reducera ekonomisk ojämlikhet, till att främja inom- och överstatlig pluralism och till att gynna ekologiskt förnuft. Sådana energier, som riktas mot hala och rörliga måltavlor, kommer att möta misslyckande och överraskning vid många tillfällen. Detta eftersom de ingår i maktströmmar som, medan de är dem motsatta, överskrider varje aktörs fullständiga kontroll. Det är endast hybris av statliga

ledare, övernationella byråkrater, neoklassiska ekonomiska professorer, nyrealistiska IR-teoretiker eller marxistiska intellektuella att hävda något annat. Igen vet James, Bergson, Deleuze och Foucault bättre. De inser att världen överskrider varje förklaringsystem eller kontroll som riktas mot den. De strävar efter att *ingripa* kreativt och nära intill händelser, inte att veta eller bemästra dem från början till slut.¹⁰ (Connolly 2008a, 126.)

Connollys syn resonerar med Deleuze och Guattaris tankar om ”nomadiska subjekt”, eller subjekt som försöker frigöra sig från den övergripande kontrollen som bestämmer subjekt, i det att Connolly understryker mångfacetterade processer av interventioner istället för övergripande och totaliserande ”revolutionära program”. Dessa interventioner måste som Connolly skriver vara lika rörliga som det politiska systemet de riktar sig mot är.

I en direkt omarbetning av Deleuze och Guattaris tankar gällande det ontologiska förtryckandet av subjektet genom samhället kallar Connolly det rådande västerländska kapitalistiska samhället för en ”global antagonistisk resonansmaskin”. Connolly lånar av Deleuze och Guattaris analysen av kapitalismen som den dynamik som binder samman kapital, ”fritt” arbete, statlig aktivitet och naturliga processer (Connolly 2007, 304). Kapitalismen ger upphov till en internationell, ostabil och sammankopplad helhet av antagonismer som bildas av krafter som stöder sig på tävlande praxis gällande suveränitet, bitterhet gällande ojämlikt utbyte, spekulativa praxis som är utanför aktörernas kontroll och den regionala indelningen som utförs av dominanta religiösa institutioner. Hybrisen, bitterheten och spänningarna som i denna situation ackumuleras från flera källor kondenseras i en global rörelse av hämnd och motaktion. (Connolly 2011a, 138.)

Connolly understryker att detta övergripande system är resonant, alltså förstärker växelverknningen mellan dess element globala antagonismer på ett sätt som både rör och överstiger statliga och marknadsbaserade processer (Connolly 2011a, 139). Med att beskriva den rådande politiska situationen på detta sätt verkar Connolly vara mån om att undvika ekonomisk reduktionism gällande behandlingen av kapitalismen medan han vill

¹⁰ Transformation is neither needed nor in the cards today; what is needed is creative modes of *intervention* posed at several strategic sites in the service of reducing economic inequality, fostering intra- and interstate pluralism, and promoting ecological sanity. Such energies, aimed at slippery and mobile targets, will meet with failure and surprise on many occasions. That is because they enter into currents of power that while weighted against them, exceed any agency's full control. It is mere hubris of state leaders, transnational bureaucrats, neoclassical economics professors, neorealist IR theorists, or Marxist intellectuals to say otherwise. Again, James, Bergson, Deleuze, and Foucault know better. They realize that the world exceeds any system of explanation or control brought to bear on it. They strive to *intervene* creatively and proximately in events, not to know or master them from beginning to end or start to finish.

konstituera en politisk antagonist, i linje med sin politiska ontologi, som låter sig motsättas med den ovan nämnda mångfacetterade och interventionsbaserade taktiken för politisk aktion.

Hur kan vi förstå subjektet inom Connollys teori? Som vi sett tidigare är inte det ”subjekt” som uppstår i Connollys tanke genom identitets/olikhetsprocesserna någonsin reducerbart till sina bestämningar, alltid överflödande dem. Individen kan inte reduceras till de mångsidiga rollerna (identiteterna) den är del av, Connolly kallar dessa identiteter eller roller i sin senaste bok för ”den strategiska platsen för tvetydighet, därför periodiskt mottaglig för kreativ politisk gruppering”¹¹ (Connolly 2011a, 144). Det politiska ”subjektets” uppgift är således för Connolly att uppta många roller på ett militant, synligt, kreativt och inspirerande sätt då vi inser deras kumulativa effekter på världen. Connolly ser att ackumulationen av snabba skiften i rollperformans kunde introducera nytt politiskt tryck. Målsättningarna för denna sorts politiska subjektivitet vore att införa kumulativa förändringar i hur individer och grupper beter sig, förändra själva rollassemblagen och att således inspirera initiativ att skapa intra- och extranationellt tryck mot företag, stater, universitet, kyrkor, investeringsbolag, median, nätet och internationella organisationer. (Connolly 2011a, 144.)

Således är det genom subjektets överflöd som Connolly ser att den politiska aktionen måste mobilisera sig. Dessa interventioner måste då logiskt fullföljas av ett arbete ”på sig själv” som borde införliva det politiska, detta arbete på sig själv är i linje med det vi nämnt gällande politisk experimentering, tillblivelsens politik och kritisk mottaglighet. Connolly inställer negativt gentemot klassisk identitetspolitik som utgår från en Lacansk brist i subjektets hjärta som inte går att fylla och försöker införliva sig i en imaginär totalitet.

Connolly identifierar tre, av bristtänkandet följande, politiska strategier som han ser som oacceptabla. För det första ser han att identitetspolitiken leder till att en individ, grupp, klass eller nation konverterar olikheterna till en ond Andra för att kompensera identitetens obestämbarhet. För det andra anser Connolly att detta leder till att man tar en imaginär (verklighetsfrämmande) ”modellidentitet” av andra och för det tredje leder denna självidentifikation till skapandet av våldsamma antagonismer mellan tävlande identiteter. (Connolly 2008b, 238.) Connolly formulerar ett överflödsontologiskt alternativ till denna

¹¹ [...] the site of strategic ambiguity, periodically susceptible for that reason to creative political deployment.

linje som ”det selektiva avhelgandet av element inom din egen identitet”¹², detta är ”arbetet på sig själv” som utgår från identitetens kontingens och subjektets överflöd (Connolly 2008b, 239). För Connolly är detta arbete på sig själv direkt sammankopplat med det politiska och speglar de komplexa förhållandena mellan individnivån och den samhälleliga nivån i en överflödsontologi (Connolly 2008b, 242).

Avslutningsvis vill jag lyfta fram hur Connolly själv upplever sin egen teori i förhållande till Laclaus bristontologi. Ur det vi sagt om Connolly är det klart att han ser sin överflödsontologi som central för sin pluralistiska modell för politisk aktion och subjektivitet. Connolly tiger inte heller då det gäller att framföra kritik av det vi här kallar bristens ontologi. Connolly identifierar tre element som han tar avstånd från gällande bristens ontologi. Den första är kärntanken om en ”existentiell”¹³ brist. Den andra är tanken om konstitutionen av politisk hegemoni genom att artificiellt binda samman människor. Den tredje är tanken om det som Connolly beskriver som ”misslyckad transcendens”, alltså tanken om det i samhället inskrivna konstitutiva försöket och misslyckandet att grunda samhället på någon yttre princip. Dessa tre element, centrala för Laclau, gömmer enligt Connolly auktoritativa tendenser inom sig. Enligt Connolly kan människan, då vi ser henne driven av en konstitutiv avsaknad, inom dessa ramar lätt behandlas som i behov av en auktoritet för att råda bot mot denna avsaknad. Den auktoritativa organisationen av människor under en hegemonisk politik kan under sådana omständigheter förringa pluralismen. Connolly strävar hellre, i linje med Deleuze och Guattari, än att beskriva begär som organiserat av frånvaro efter att understryka att begär istället uttrycker ett överflöde av energi. (Connolly 2011b, 233.)

Connolly formulerar också ett svar, i linje med hans överflödsontologi, till dessa tre bristontologiska element han förkastar. I förhållande till bristen är det centrala att *avbryta* upplevelser av existentiell brist genom en uppskattning av varats öppenhet vilket tillåter oss att delta i större kreativa processer med varierande mängder av aktörskap. Den hegemoniska organiseringen av människor för politiska ändamål vill Connolly bestrida genom att rikta energi gentemot organiseringen av positiva pluralistiska assemblage. Dessa assemblage skall upprättas mellan en mångfald av politiska parter som diskuterar med varandra. I förhållande till logiken som Connolly kallar ”misslyckad transcendens”, alltså tanken om det till misslyckande dömda försöket att nå ett fullgott samhälle via

¹² [...] the selective desanctification of elements in your own identity.

hänvisningar till något ”högre” än samhället, framhåller Connolly istället sin immanenta ontologi som vi här undersökt. (Connolly 2011b, 233-234.)

Vi kommer att närmare kritiskt diskutera meriterna av Connollys politiska och överflödsontologiska tillvägagångssätt i slutledningen då vi har möjlighet att kontrastera den med Laclaus bristontologiska tillvägagångssätt. I nästa stycke behandlar vi Laclaus politiska ontologi.

3. Ernesto Laclaus politiska ontologi

I detta kapitel undersöker jag Laclaus politiska ontologi. Laclaus projekt, som ofta kallas ”postmarxism”, tar avstamp i hans missnöje med den stränga klassiskt marxistiska – eller jakobinska som Laclau ofta skriver – tesen om arbetarklassens ontologiskt primära ställning i övergången mellan samhällsformer (Laclau & Mouffe 2001, 2-3). Som känt är den klassiskt marxistiska ståndpunkten att det är arbetarklassen och arbetarklassen ensam som kan stå för övergången från kapitalism till kommunism. I det samtida samhället, argumenterar Laclau, ser vi ett mångfaldigande av kamper som vänder sig emot den sociala ordningen men som inte alla går att reducera till arbetarrörelsen i marxistisk mening. Nya feministiska rörelser, etniska, nationella och sexuella minoriteters proteströrelser samt anti-institutionella miljörörelser utvidgar sociala konflikter till utrymmen utan direkta rötter i arbetarrörelsen och exemplifierar Laclaus missnöje med den klassiska marxismens politiska ontologi. Men som Laclau och Mouffe skriver i den andra upplagans förord till *Hegemony and Socialist Strategy* menar de inte att man med att överge tanken om arbetarklassens ontologiska centralitet skall överge kritiken av kapitalismen till fördel för moderna ”win-win” former av konsensuspolitik, vilket de ser som symptomatiskt för moderna socialdemokratiska partier (Laclau & Mouffe 2001, xiv-xv).

För Laclau, som för Connolly, är samhälleliga förhållanden och politik i grund och botten förankrade i obestämbarhet och en radikal öppenhet gentemot förändring. Detta leder Laclau, olikt Connolly, att genom hela sin karriär understryka negativitet och antagonism som det socialas primära och konstitutiva kännetecken (Laclau & Mouffe 2001, 144-145). Brist visar sig i ett sådant system vara den ontologiska drivkraften för det politiska, frånvaron av ett socialt eller mänskligt väsen leder i Laclaus teori samhälleliga aktörer att allt hårdare försöka hävda ett väsen som inte existerar. Denna kamp för att definiera sig själv och det varande förs genom att samhälleliga aktörer ställer upp exkluderande gränser gentemot varandras försök att definiera sig själv och sin omvärld efter deras egna politiska agenda (Laclau 2007, 37-39). Detta kallas hegemoni. Det hegemoniska förhållandet, då en del av samhället strävar efter att representera hela samhället, är för Laclau den karakteristiska formen av ett politiskt förhållande. Allra effektivast ser Laclau att denna kamp förs då man tävlar om konstitutionen av ”folket” – den populistiska politikens gyllene ko – den bredaste och tommaste kategorin för människor i ett givet enhetligt politiskt område man kan finna. Laclaus strategi att närma sig det politiska genom det

ontologiska leder till skarpa gränser för hur vi kan tänka det politiska och vad vi kan göra inom samhället.

Jag har valt tre huvudtexter av Laclau som litteratur. Utgångspunkten ligger i den inflytelserika boken *Hegemony and Socialist Strategy* (hänvisas till härafter som *Hegemony*), publicerad 1985, där Laclau tillsammans med Chantal Mouffe formulerar många av de viktigaste teoretiska förutsättningarna för Laclaus fortsatta filosofi. Den andra texten är Laclaus essäsamling *Emancipation(s)*, publicerad 1996, där Laclau inför nya teoretiska verktyg som kommer att figurera senare i hans tänkande. Den tredje texten är Laclaus bok om populism *On Populist Reason*, publicerad 2005, som i sin tur ytterligare infogar en bredare ontologi om det sociala som kombineras med en undersökning av populistiska politiska subjekt.

Detta kapitel är indelat i tre stycken. I det första stycket presenterar jag systematiserat de teoretiska grunderna i Laclaus arbete. Presentationen av dessa teoretiska grunder gör jag för att ge en inblick i Laclaus syn på det ontologiska och presentationen vecklar således ut grundförutsättningar som gäller hans tänkande. I det andra stycket presenterar jag sedan tre teman som är kopplade med varandra i Laclaus tänkande: subjektbegreppet, hegemonibegreppet och Laclaus analys av populismen. I detta stycke vill jag ge en bild av hur Laclau förstår det politiska subjektet och dess dynamik genom hans analys av hegemoniska förhållanden och populism. I det tredje och sista stycket analyserar jag hur Laclau förstår politisk aktion och ser närmare på dess förhållande till subjektivitet. Jag argumenterar här för att Laclaus tänkande innehåller en spänning mellan att privilegiera radikaldemokrati och populistisk politik som är av intresse i min analys av politisk ontologi.

3.1 Laclaus teoretiska grunder

Det sociala är artikulering eftersom "samhället" är omöjligt. (Laclau & Mouffe 2008, 170.)

Vi börjar alltså behandlingen av Laclaus politiska ontologi genom att undersöka de centrala teoretiska förutsättningarna i hans teori som samtidigt belyser grunddragen i hans politiska ontologi. För klarhetens skull analyserar jag dessa förutsättningar i fyra tematiska understycken. Jag kommer att börja med att behandla artikulering och diskursivitet i

Laclaus teori. Efter detta undersöker jag antagonism och ekvivalens- samt differensförhållandets plats i Laclaus teori. Det tredje understycket behandlar tomma betecknare och förhållandet mellan det partikulära och det universella i Laclaus teori. I det sista understycket behandlar jag flytande betecknare. Jag behandlar dessa teoretiska grunder för att kunna analysera Laclaus politiska ontologi och detta kräver en behandling av de teoretiska elementen som konstituerar hans syn på ontologi.

3.1.1 Artikulering och materiell diskursivitet

Vi börjar analysen av Laclaus och Mouffes politiska ontologi genom att diskutera deras analys av *artikulering* (Laclau & Mouffe 1985, 96). Artikuleringsbegreppet som Laclau och Mouffe förbrukar sig av härstammar från Derridas filosofi och uttrycker hur det ursprungliga fältet av skillnader visar sig i språket genom differentieringen av tecken i andra tecken (Derrida 1997, 66). De enheter vi genom språket betecknar, skriver Derrida, fungerar inte på språket genom deras egen vikt – deras ”transcendens” – utan endast genom nätverket av motsättningar som skiljer dessa enheter från varandra och samtidigt ställer dem i förhållande till varandra (Derrida 1973, 139). Tanken om artikulering, skapandet av differenser i språket, räcker inte till för att garantera en absolut mening eftersom ”enskilda” tecken bär spår av alla andra tecken inom sig och det betecknade kan aldrig vara närvarande i sig själv, detta vore en omöjlig självbetecknande närvaro (Derrida 1973, 140).

Laclau och Mouffe håller fast vid denna tanke om artikulering som skapandet av differentiella positioner men omformulerar artikuleringsbegreppet för att åstadkomma ett alternativ för hur vi kan förstå formuleringen av en gemensam politisk identitet ur en mångfald av subjektspositioner. Det första alternativet som Laclau och Mouffe gör upp med är att identitet skulle representera något färdigt och externt konstituerat, exempelvis klass, ras, kön och så vidare. Laclau och Mouffe ersätter denna tanke med artikuleringsbegreppet, som enligt dem beaktar den strukturella mångfalden av relationer som aktörer är delar av (Laclau & Mouffe 1985, 65). Detta betyder att en enhet som uppstår mellan aktörer inte är ett uttryck för ett delat väsen (till exempel klass) utan ett resultat av politisk konstruktion och kamp (Laclau & Mouffe 1985, 64-65). Artikuleringsbegreppet innebär att utgångspunkten för en analys av sociala aktörer är anti-essentialistisk:

För att placera oss inom artikuleringsfältet måste vi börja genom att avskaffa tanken om ”samhället” som dess partiella processers

fundamentala totalitet. Vi måste därför iaktta det socialas öppenhet som den konstitutiva grunden eller 'negativa väsendet' av det varande.¹⁴ (Laclau & Mouffe 1985, 95-96.)

Fastän vi redan i detta skede kan se att det politiska fältet kommer att spela en avgörande roll i uppkomsten av politiska identiteter så är det viktigt att understryka att det sociala i sig inte konstituerar (innehållet av) de olika processer som utmynnar i identiteter. Det socialas öppenhet är den konstitutiva grunden för det existerande: alltså har det sociala inget väsen i sig. Detta leder till tre viktiga slutsatser för skapandet av en anti-essentialistisk syn på politisk identitetsbyggnad: för det första framstår relationerna mellan sociala element som kontingenta, för det andra måste också elementens identitet vara kontingent och för det tredje är en mängd element i relation till varandra endast ifall de inbegrips i en diskurs. En anhopning element (t.ex. produktion och arbetare) kan inte antas höra ihop eller inte höra ihop ifall det inte existerar en diskurs där de först specificerats. (Laclau & Mouffe 1985, 96.)

Med hänvisning till vad som sagts ovan så definieras *diskurs* av Laclau och Mouffe som en strukturerad totalitet som är ett resultat av artikulering. *Artikulering* definieras som en praktik som upprättar en relation mellan element vars identiteter *förändras* som resultat av artikuleringen.¹⁵ Utöver detta gör Laclau och Mouffe även en skillnad mellan *element* och *moment*. Konceptet element hänvisar till differenser som inte är artikulerade inom en diskurs medan moment hänvisar till differentiella positioner som artikulerats inom en diskurs. (Laclau & Mouffe 1985, 105.)

En diskursiv enhet bestäms, enligt Laclau och Mouffe, inte av dess logiska koherens eller av ett transcendentalt subjekt utan, följandes Foucault, genom "spridningens regelbundenhet". Foucault betonar i *Vetandets Arkeologi* hur hans diskursanalys utgår från att undersöka utspridda utlåtanden och att bland dessa utlåtanden finna regelbundenheter:

Då man kan beskriva [...] ett sådant system av utspridningar, då [...] man kan definiera en regelbundenhet (en ordning, korrelationer, positioner och funktioner, transformationer) kommer vi att säga, för

¹⁴ In order to place ourselves firmly within the field of articulation, we must begin by renouncing the conception of 'society' as founding totality of its partial processes. We must, therefore, consider the openness of the social as the constitutive ground or 'negative essence' of the existing [...].

¹⁵ T.ex. den diskursiva helheten som begagnas av skolsystemet definierar en människa som en elev genom hennes förhållande till skolstrukturen: en elev är i ett visst förhållande till andra elever men i ett annorlunda förhållande till läraren. Då barnets identitet artikuleras såhär förändras barnets ursprungliga identitet för att reflektera diskursens definition.

enkelhetens skull, att vi har att göra med en diskursiv formation [...].¹⁶(Foucault 2002, 41-42.)

Som Rasiński anmärker så ligger rötterna för denna sorts diskursanalytiskt tänkande i poststrukturalistiska tolkningar av Saussures språkteori. En av de mest inflytelserika tolkningarna som också påverkat Laclau är Derridas filosofi. Språket visar sig utgående från denna tradition som ett öppet system där inget betecknande fält (*signifying field*) kan anta en privilegierad position. (Rasinski 2011, 131.) De regelbundenheter i diskursiva spridningar som man kan hitta behöver således inte endast vara resultatet av språkliga relationer men kan också vara känsliga för sociala, ekonomiska och politiska verkningar.

Diskursiva helheter tänks av Laclau och Mouffe i form av differentiella system, alltså som helheter inom vilka identiteter uttrycks genom deras skillnader från andra identiteter. Dessa diskursiva helheter är således inte uttryck för underliggande principer vars skäl ligger bortom diskursen själv utan skapas inom diskursen. Detta leder till att all identitet inom ett diskursivt system är relationellt. (Laclau & Mouffe 1985, 106.) I ett fullständigt artikulerat diskursivt system är delarnas identitet beroende av varandra och identitet inom diskursen är känslig för förskjutningar i de positioner delarna antar i systemet.

Men Laclau och Mouffe gör ett viktigt tillägg och anmärker att i ett fullständigt artikulerat diskursivt system skulle inte artikulering ha någon plats eftersom artikulering alltid fungerar genom att inkorporera element i diskurser. Ifall artikulering skall existera så måste transformationen av element till moment alltid vara ofullständig, diskursen kan inte täcka och uttömma hela verkligheten. (Laclau & Mouffe 1985, 106-107.) Detta leder oss till frågan om relationen mellan diskursen och dess utsida.

Laclau och Mouffe ställer sig skarpt mot en tanke om icke-diskursiva element i diskursen och argumenterar för att alla objekt och all praxis i någon mån är diskursiva. Laclau och Mouffe gör ett ställningstagande för diskursens *materiella karaktär*. De argumenterar för att det som konstituerar en differentiell position (och en relationell identitet) inte är en idé men själva det materiella "objektet" man vill tala om. De är ändå noggranna med att betona att de förstås inte tar ställning till någon sorts realism/idealism – debatt. (Laclau & Mouffe 1985, 108.)

¹⁶ Whenever one can describe [...] such a system of dispersion, whenever [...] one can define a regularity (an order, correlations, positions and functionings, transformations), we will say, for the sake of convenience, that we are dealing with a discursive formation [...].

Den diskursiva teorin som föds kan lätt karakteriseras som en särdeles komplex helhet där materiella institutioner, ritualer och praxis spelar en avgörande roll i diskursers strukturer. Den centrala poängen är att objekt konstitueras alltid som diskursiva objekt, eftersom Laclau och Mouffe gör sig av med en icke-diskursiv utsida och samtidigt förkastar dikotomin mellan tanke och verklighet (Laclau & Mouffe 1985, 107 & 110). Ett privilegierande av tanke över verklighet skulle leda till en diskursteori som betonade diskursers lingvistiska kopplingar medan ett privilegierande av verklighet över tanke å sin sida skulle leda till en naturvetenskaplig bestämning av objekt.

Genom att upphäva existensen av en diskursiv utsida – oberoende av dess form – uppstår en situation där hela vår meningsfulla verklighet består av diskurser. Laclau och Mouffe hävdar att ingen enstaka diskurs fullständigt kan dominera det sociala. Alla försök att teoretisera "Samhället" som helhet är dömda till att misslyckas eftersom balansgången mellan inre och yttre inte kan överkommas till fördel för någotdera alternativet. Ren exterioritet, ett system oavhängigt av diskurs, kräver – på samma sätt som ren interioritet, eller fullständig diskursivitet – att alla diskursens objekt (eller i detta fall att alla objekt utanför en viss diskurs) hade totalt konstituerade identiteter. Detta leder Laclau och Mouffe till en tveeggad slutsats: varken absolut fixering eller icke-fixering av mening och identitet är möjlig. (Laclau & Mouffe 2008, 166.)

Tanken om omöjligheten av en menings (eller identitets) slutgiltiga är en liknande tanke som Derrida framför. Som Derrida skriver är slutgiltig mening alltid oändligt uppskjutet och går inte att fixera eftersom tecknens mening är rumsligt utspridd då denna mening och identitet måste hänvisa till alla andra tecken i systemet (Derrida 1978, 289).

Det existerar alltså, inom alla situationer, ett meningsöverskott som undergräver diskursens försök att begränsa sina objekt. Detta meningsöverskott, som gäller för alla diskursiva situationer, kallar Mouffe och Laclau för *diskursivitetens fält*. *Denna princip tycks spela en avgörande roll i deras ontologi eftersom den antas förklara alla identiteters kontingenta karaktär samt säkra alla objekts diskursiva karaktär.*

Men, som Biglieri och Perelló understryker, så måste Laclau och Mouffe försäkra att någon fixering av mening existerar eftersom ett ohämmat differensflöde skulle förskingra alla försök till att bygga mening och utmynna i ett psykotiskt tänkande utan någon sorts mening (Biglieri & Perelló 2011, 48). Vore all mening endast differenser så skulle vi existera i ett tillstånd av radikal (ontologisk) kontingens. Allt som är, vore eftersom det inte är det andra, tredje o.s.v.

men det skulle också betyda att alla kombinationer av alla element vore möjliga att göra och man kunde övergå från en kombination av element till en annan alldeles fritt. Ingen "mening" skulle då någonsin kunna vara annat än flyktig. Laclau och Mouffe argumenterar emot denna hyperpostmoderna tanke.

Det man kunde kalla diskursens *ontologiska funktion* möter oss i verkligheten först då vi undersöker den i förhållande till det Laclau och Mouffe kallar diskursivitetens fält:

Varje diskurs upprättas som ett försök att konstituera detta omöjliga objekt. Varje diskurs upprättas som ett försök att dominera diskursivitetens fält, att hejda differensflödet, att konstruera ett centrum. (Laclau & Mouffe 2008, 168.)

Diskursens ontologiska funktion är alltså att blockera differensflödet och skapa "hänvisningscentra"¹⁷, runt vilken mening kan uppkomma som en strukturerad helhet. Denna funktion kallas av Laclau och Mouffe för upprättandet av *noder*¹⁸, dessa noder är ur meningens och identitetens synpunkt diskursivt fastfrusna punkter som resulterar i den *partiella* fixeringen av diskursens objekt. Identitet och mening inom diskurser är som vi redan konstaterat alltid partiellt fixerad eftersom differensflödet gör det omöjligt att konstituera totalt fixerade identiteter. (Laclau & Mouffe 2008, 168.)

Diskursens ontologiska funktion är således att skapa kvasistabila "objekt" som vi kan tala om. Här kan vi finna en postfundamentalistisk kärna i Laclaus och Mouffes tänkande där mening och identitet för visso antas existera och ha en grund men denna grund är en ostabil och rörlig konstruktion. Dessa teoretiska förutsättningar leder Laclau och Mouffe till slutsatsen att *alla sociala praktiker är artikulatoriska*. Som de anmärker, med hänvisning till diskursens ontologiska funktion, är nödvändighet endast en "partiell ansträngning att begränsa kontingensen" (Laclau & Mouffe 2008, 170). Kontingens är alltid närvarande i nödvändighet, eller omformulerat så innehåller alla diskurser en ontologiskt betingad möjlighet att rubba diskursens egen logik.

¹⁷ En intressant teoretisk fråga och ett definitionsproblem då det gäller Laclaus och Mouffes diskursbegrepp är ifall det kan uppstå flera centrum inom en viss diskurs. Många fenomen som vi kunde kalla diskurser verkar innehålla flera än ett centrum. Förstås menar Laclau och Mouffe att det sociala fältet kontinuerligt är under flera diskursers påverkan men det skulle verka opraktiskt, då det gäller faktisk diskursanalys, att utesluta möjligheten av diskurser med flera kärnor.

¹⁸ Begreppet nod har sina rötter i det Lacanska begreppet *points de capiton*, vars funktion är att stöda en undersökning av psykos.

3.1.2 Antagonism, ekvivalens och differens

[...] Antagonismen utgör gränserna för all objektivitet, som avslöjas som en partiell och osäker *objektifiering*. (Laclau & Mouffe 2008, 185.)

Begreppen *antagonism*, *ekvivalens* och *differens* är av avgörande betydelse för att förstå Laclaus ontologi. Antagonismbegreppet utgör hos Laclau och Mouffe en viktig referenspunkt som samtidigt har djupa konsekvenser för den ontologi som får sin form i deras teori. Vi börjar med analysen av antagonismbegreppet, då vi måste ta ställning till det närbesläktade motsägelsebegreppet.

Laclau och Mouffe reflekterar över Lucio Collettis antagonismanalys där Colletti ställer upp två kategorier av motsättning. Den första kategorin kallas för *motsats*, där två termer A – B har sina egna positiva identiteter och står därför i ett motsättningsförhållande till varandra: A är inte B. Tillämpat på t.ex. den marxistiska teorin skulle detta ge satsen att motsättningsförhållandet mellan ägarna av produktionsmedlen och arbetarna består just i att arbetarna inte är ägarna av produktionsmedlen. Den andra kategorin kallas för *motsägelse* och uttrycker motsättningen A – icke-A vilken karakteriseras av Laclau och Mouffe som en logiskt-begreppslig form av motsättning som vi inte kan finna i verkligheten. Motsägelser kan man inte hitta "i verkligheten" eftersom inget "verkligt objekt" existerar endast genom sitt anspråk av att inte vara något annat objekt. (Laclau & Mouffe 2008, 181.) Vi kan använda det redan givna exemplet också här: det existerar inget objekt som enbart skulle definieras genom dess vara som "icke-ägare av produktionsmedlen" eller "icke-arbetare".¹⁹

Colettis tudelning utsätts för kritik och accepteras inte av Laclau och Mouffe eftersom den ontologi som förutsätts av Laclau och Mouffe inte är kompatibel med Colettis. Jag lyfter fram de tekniska argumenten här eftersom de kastar ljus över de ontologiska förutsättningar som Laclau och Mouffe arbetar med.

Laclau och Mouffe skiljer mellan två antaganden i Colettis analys. För det första antagandet att det *verkliga* är motsägelsefullt och för det andra att motsägelser *finns i verkligheten* (Laclau &

¹⁹ Man kan förstås ifrågasätta detta argument. Den högerextrema vågen som sveper över Europa har lett till upprättandet av diverse ensakspartier vars program ytligt sett endast verkar vara anti-EU inriktat. I verkligheten är ju saken ändå inte så enkel eftersom partierna driver någon agenda som endast kan få en verklig positivitet i och med att landet där partiet verkar skulle gå ut ur EU. Dessa politiska partiers identitet är alltså inte heller negativt, partiernas positiva agenda kan bara inte uppfyllas i det rådande politiska klimatet.

Mouffe 2008, 183). Båda antagandena rör ontologi eftersom de siktar på att utreda antagonismens ontologiska status.

Det första antagandet förkastas som självförnekande. Ifall vi accepterar att världen är motsägelsefull i sig så upphör också, och detta gör påståendet självförnekande, alla våra skäl att söka lösningar på vetenskapliga och sociala problem. Vi söker ändå efter lösningar på problem och motsägelser, vi vägrar alltså att agera efter påståendet att världen är motsägelsefull. Laclau och Mouffe förkastar en antagonistisk ontologi som skulle reducera antagonismen till en inomvärldslig och absolut princip som styr alla aspekter av verkligheten. (Laclau & Mouffe 2001, 123-124.)

Det andra påståendet, att motsägelser finns i verkligheten, accepteras av Laclau och Mouffe eftersom det verkligen finns situationer som kan beskrivas som motsägelser. De skriver att "i den mån som logiska satser existerar empiriskt är det uppenbart att motsägelser existerar i det verkliga" (Laclau & Mouffe 2008, 183). Men Laclau och Mouffe ställer *inte* upp ett nödvändigt förhållande mellan motsägelsearnas ontologiska status, att de existerar i verkligheten, och antagonismens ontologiska status. Man kan inte härleda en antagonism ur varje motsägelse. Vi konfronteras ofta med situationer där det ur motsägelser inte uppstår antagonism.

Ett bra exempel på en motsägelse som inte blir en antagonism kan man få genom den så kallade "shopping basket" tanken om den moderna människans religiositet. Enligt denna tanke formar människor i (mera sekulära) länder ofta sin religion genom att välja bitar av olika religiösa system utan att ta hänsyn till att dessa religiösa system som helheter kanske inte är kompatibla. Till exempel kan någon välja att ta ett meditationsbegrepp ur Buddhismen men tror ändå på den kristna religionens paradiset. Det borde mellan kristendomen och Buddhismen finnas en motsägelse bland annat med hänsyn till trosuppfattningar gällande ett liv efter döden: man kan inte både återfödas och gå till paradiset. Däremot är det många människor som lyckas ta bitar av dessa system och kombinera dem utan att det existerar en relation som hotar de skilda bitarnas identitet.

Både Colettis motsättning och motsägelse fungerar inom domänen av *objektiva relationer*, motsättningen gäller "verkliga objekt" och motsägelsen gäller begreppslika objekt. (Laclau & Mouffe 2008, 184.) En objektiv relation är en relation mellan hela identiteter, detta är förstas inte de objekt Laclau och Mouffe arbetar med. I en antagonistisk relation är utgångspunkten annorlunda:

[...] Närvaron av det "Andra" hindrar mig från att helt vara mig själv. Relationen uppstår inte ur hela totaliteter, utan ur omöjligheten i deras konstitution. Närvaron av det Andra är inte en logisk omöjlighet: det existerar; så det är inte en motsägelse. (Laclau & Mouffe 2008, 184.)

I en antagonistisk relation är identiteten av de båda objekten som står i ett antagonistiskt förhållande *hotade av varandra* och den fullständiga närvaron av någotdera objektet i ett antagonistiskt förhållande kan inte realiseras då antagonismen kvarstår.

Vad den antagonistiska relationen alltså gör är att *förhindra konstitutionen av ett objekts identitet* eller, som Laclau och Mouffe skriver, dess objektivitet (Laclau & Mouffe 2008, 185). Antagonismen uttrycker således gränserna för all identitetskonstitution i samhället överlag. Det existerar enligt Laclau och Mouffe ändå inget *utanför* gränserna för detta misslyckande (Laclau & Mouffe 2001, 126-127). Det finns ingen ontologisk ordning "bortom" differenserna. Antagonismen existerar alltså som en alltid närvarande möjlighet att undergräva gränserna för identitet och kunde tänkas som ett ontologiskt transformativt förhållande som inte ger oss tillgång till en "ny ontologi" men som ger oss tillgång till en variation av det existerande.²⁰

Ekvivalens och *differens* behandlas här i samband med frågan om hur antagonismen, i form av undergrävande av identitetskonstitution, konstrueras diskursivt (Laclau & Mouffe 2008, 187). Redan formuleringen av denna fråga belyser en viktig sida hos antagonistiska relationer. Det antagonistiska förhållandet måste *konstrueras diskursivt* för att verka: antagonistiska förhållanden är inte styrda av någon ordnande metafysisk princip utan artikuleras i och verkar genom specifika diskurser.

Antagonism uttrycker alltså en *brist* i identitets- eller meningskonstitutionen och implicerar en syn på identitet som en lös och rörlig kategori. För att en identitet, där alla differenspositioner är mer eller mindre fixerade, skall omstörtas krävs först och främst att det specifika som beskriver identiteten upplöses eller tillintetgörs. (Laclau & Mouffe 2008, 187.) Detta eftersom en fullständigt artikulerad identitet skulle bestå i att alla förhållanden som identiteten skapar sig genom vore fullständigt definierade och avgränsade. Varje aspekt av en identitet skulle således

²⁰ I den mån som antagonismen tänks som en transformativ princip som omdefinierar identiteter så liknar den det Deleuzianska begärsbegreppet. Det ohämmade begäret har samma roll i Deleuzes teori som antagonismen har hos Laclau och Mouffe: den försäkrar möjligheten för transformation och icke-fixering av identiteter på ett ontologiskt plan. Att något är vad det är kan alltid genom att utsättas för ett antagonistiskt förhållande eller genom en omstrukturering av begäret till något bli något annat.

vara oersättlig och bestämmande för helheten. Som vi tidigare sett är en fullständig fixering av identiteter omöjlig eftersom helheten av alla identiteter aldrig kan bestämmas.

Ekvivalensrelationen är av intresse i detta sammanhang. Ekvivalensrelationen är en relation som sätts i spel då en identitet konstitueras i ett antagonistiskt förhållande till någon annan och stöder sig på denna rörlighet i identiteter. Laclau och Mouffe exemplifierar med en kolonisatör vars identitet konstitueras genom ekvivalens för att skiljas från de koloniserade. De specifika innebörder som definierar kolonisatörens identitet differentierar samtidigt kolonisatören från den koloniserade. Alla de specifika innebörder som anses definiera kolonisatören uttrycker då det upprättas ett ekvivalent förhållande mellan dem nu en och samma identitet. De innebörder eller karaktärsdrag som en kolonisatör kan tänkas ha, till exempel att denna är europeisk, vit och utbildad, blir nu likvärdiga i förhållande till kolonisatören.

Differensförhållandena mellan de specifika innebörderna faller således samman: de blir *ekvivalenta* i förhållande till kolonisatören. Kolonisatörens identitet som icke-koloniserad dominerar de specifika innebörderna. (Laclau & Mouffe 2008, 187.) De specifika innebörderna återvänder, genom att deras differenser uttraderas, från att ha varit differentiella moment till att vara odefinierade element men med skillnaden att de faktiskt nu används för att uttrycka en specifik yttre identitet, kolonisatörens. Vithet och europeiskhet slutar betyda något specifikt och uttrycker i de koloniserades ögon endast något de inte är, alltså den koloniserande. Eftersom de specifika innebörderna inte längre definieras utgående från deras egen positivitet erhåller de en *negativ karaktär* och den identitet de konstituerar erhåller likväl en negativitet. Innebörden av kolonisatörens identitet är negativ för att kolonisatörens identitet är vad den är endast för att den skiljer sig från de koloniserade. Bristens logik är ofrånkomlig här. (Laclau & Mouffe 2008, 188.) I Laclaus och Mouffes exempel betyder det att kolonisatören definieras endast som icke-koloniserad, identiteten består i att den inte är något annat.

Det är i detta sammanhang Laclau och Mouffe talar om *den omöjliga relationen mellan objektivitet och negativitet som konstitutiv för det sociala*. Negativiteten, antagonismens resultat, är uttrycket för omöjligheten att uppnå en full positiv bestämning: objektivitet. Det negativa momentet, bristens moment är då subjektet konstitueras genom att beteckna sig som *frånvaro*. Subjektet representeras av språkliga förhållanden som representerar subjektet åt sig själv som frånvaro, omöjlig fullständig självidentitet. (Laclau & Mouffe 2008, 189.)

Ett alternativt sätt att konstituera det sociala är *differensrelationen*. *Differensrelationen* innebär att samhället försöker konstituera sig genom en *fullständig definition* av alla sina delar: det vi tangerat då vi sagt att en fullständig diskursiv transformation av alla element till moment är omöjlig. Differenslogiken är alltså, som Laclau och Mouffe skriver, en konstitutiv logik som gör samhället mera komplext och utvidgat. Genom att använda sig av differensrelationer för att konstituera det sociala definierar man meningar och identiteter genom en lång räkka skillnader som skapar en lika lång räkka delar i diskursen. (Laclau & Mouffe 2008, 191.)

Vi kan exemplifiera användningen av differensförhållandet genom en hypotetisk arbetsontologi. I en arbetsontologisk analys kan man till exempel differentiera den prekära arbetaren från arbetaren med fastanställning, den informationskapitalistiska arbetaren från den tunga industrins arbetare, arbetaren som skapar objekt med bruksvärde från arbetaren som skapar abstrakt bytesvärde och så vidare. I detta exempel försöker man nå en fullständig bestämning av identiteten av alla typers arbetare i samhället genom differentiering. Laclau och Mouffe uttrycker det själv inte tydligt men i min mening är det befogat att säga att differensrelationen inte kan konstituera en antagonism, alltså faller detta ansvar på ekvivalensrelationen i Laclaus och Mouffes teori.

Ekvivalensrelationen kan på samma sätt som differensrelationen omöjligtvis täcka hela det sociala fältet: antagonismrelationen, som är ett resultat av ekvivalensrelationen, kan inte komma att dominera hela det sociala fältet eftersom det aldrig sker en fullständig upplösning av alla sociala positioner, vilket skulle vara följden (Laclau & Mouffe 2008, 190). Ekvivalensrelationen är, i kontrast till differensrelationen, en förenkling av det sociala rummet (Laclau & Mouffe 2008, 191). I exemplet med kolonisatören så förenklas det sociala rummet till att uttrycka antagonismen mellan koloniserad och koloniserande: antingen är du det ena eller det andra.

Laclau och Mouffe tillägger också att antagonismen inte är någon singulär kategori utan att det alltid existerar *potential för flera antagonismer* att uppstå i ett samhälle. Varje position (identitet, mening) inom ett differenssystem kan konstitueras som en antagonism ifall denna positions differenser börjar upplösas och definieras negativt i förhållande till någon yttre referenspunkt. Detta leder till att ett subjekts identitet kan präglas av motsägelsefulla ekvivalenskedjor i fall där en subjektsposition korsas av en mångfald av ekvivalenskedjor. (Laclau & Mouffe 2008, 191.)

I ovan beskrivna fall kan ett attribut visa sig i olika ljus och sammanhang beroende på vilken antagonism man betraktar attributet ur. Till exempel attributet ”företagare” kan betraktas ur en vänsterdiskurs som ett attribut av en sorts arbetare medan det ur en liberal diskurs kan anses vara ett uttryck för ett fullständigt fritt subjekt. Man kan genom att likställa (ekvivalera) attributet ”företagare” med andra attribut inom antingen en vänsterdiskurs eller en liberal diskurs konstituera företagaren genom två olika antagonismer som i detta fall är antagonistiska i förhållande till varandra. Ekvivaleras företagaren med en vänsterdiskurs kan man skapa en antagonism mellan företagare och den liberala diskursens åberopande av fri marknad, vilket kan argumenteras försämma företagarens ekonomiska situation. Ekvivaleras företagaren med en liberal diskurs kan man skapa en antagonism mellan företagare och vänsterdiskursen till exempel genom att hänvisa till att företagare lider av statlig reglering och intervention. I båda fallen har alltså en specifik subjektsposition eller differens, ”företagare”, använts i två olika ekvivalensförhållanden för att skapa två motsägelsefulla antagonismer. Poängen med detta är alltså att belysa att samhället inte kan definieras utgående från någon enskild antagonism utan att det potentiellt kan skapas antagonismer på basen av vilken som helst givet attribut.

3.1.3 Tomma betecknare och förhållandet mellan det partikulära och det universella

För att förstå hur Laclau anser att politiska subjekt uppkommer måste hans språkfilosofiskt betingade begrepp *tomma och flytande betecknare* behandlas eftersom dessa utgör centrala teoretiska hjälpmedel som används för att förklara uppkomsten av subjekt. Här kommer jag att börja med behandlingen av tomma betecknare. Utgångspunkten för att förstå innebörden av de tomma och de flytande betecknarna ligger i Saussures språk teori som teoretiserar språket som ett differensfält, något som givetvis spökar i Laclaus Derrida-påverkade teoretiska bakgrund.

Det Saussureska och Derrideanska differensfältet som bestämmer språkets funktionerande är mycket liknande till det Laclau och Mouffe kallar diskursivitetens fält: språket är konstituerat som ett system av differenser där lingvistiska identiteter är beroende av de ömsesidiga förhållandena till de andra identiteterna. I Derridas filosofi får detta uttryck genom *spår*-begreppet och *différance*. I det Saussureska systemet kräver alla former av beteckning att vi ser på språket både som en totalitet som sätts i spel varje gång man försöker uttrycka något och som ett differensfält som ger betecknarna mening (Bell 2006, 32). Skulle språket inte utgöra en totalitet, eller ett försök till en sådan, skulle språket sakna betydelse eftersom man inte kunde skilja betydelser från varandra. Denna situation leder till en tveeggad situation där språkets totalitet förutsätts för språkets funktionerande och denna totalitet förutsätter givetvis att språket

har gränser. Dessa gränser är omöjliga att hänvisa till inom språket, de visar sig endast som språkets sönderfall eller signifieringsprocessens avbrott. Gränserna som möjliggör språket är samtidigt en, i språket inbyggd, förutsättning för dess omöjlighet, ifall vi tänker oss att man genom språket kunde uppnå en full transparens eller en full täckning av verkligheten genom språket.

Laclau behåller denna Saussureska analys gällande språkets begränsning men gör en skillnad mellan neutrala och utestängande språkliga gränser. En neutral gräns är en gräns som inte ändrar på något i de avgränsade termernas innehåll: exempelvis skillnaden mellan hur man i engelskan skriver färg, *colour* i den brittiska varianten eller *color* i den amerikanska. En utestängande gräns är å andra sidan en gräns som ändrar eller blockerar ett annat innehåll. Tar vi färger som exempel så kan vi säga att införandet av ett nytt ord för en nyans av blått, som akvamarin, ändrar på innebörden av alla andra ord för färger av blått.

Laclau kommenterar att sanna gränser alltid är antagonistiska. Att *språkets gränser är antagonistiska* betyder alltså att ett försök att gå utanför dessa gränser ändrar på språkets struktur och innehåll. (Laclau 2007, 37.)

Laclau hävdar att varje element, varje möjlig identitet, är *konstitutivt kluven* mellan ”partikularitet” och ”universalitet”. Varje element i ett system har en identitet endast i den mån den är *partikulär*, alltså *skiljer* sig från resten av elementen i systemet. Men varje element i ett system *delar* också något *med* resten av elementen eftersom de är delar av samma system, de existerar alla inom systemets utestängande gränser, denna aspekt kan kallas för elementens *universella* aspekt. Systemet existerar också endast i den mån den har utestängande gränser som försäkrar dess elements identiteter så den universella aspekten är alltid närvarande. Att elementen å ena sidan alltid är delar av samma helhet och å andra sidan att de inom denna helhet får sin plats genom deras skillnader till de andra elementen leder till att språkssystemet utestänger möjligheten av ’ren vara’ (*pure being*) eller en positiv vara. Inget element kan ha en självdefinierande positiv närvaro eftersom deras identitet endast är meningsfull i förhållande till andra element inom systemets gränser. Dessa gränser är endast möjliga ifall allt utomsystemiskt reduceras till icke-vara, negativitet eller hot i förhållande till systemet. (Laclau 2007, 38.)

De tomma betecknarna är Laclaus svar på den centrala frågan *hur ett system betecknar sig själv*. Detta är relevant för att förstå uppkomsten av politiska aktörer eftersom de måste försöka beteckna sig själv för att existera som separata från andra politiska aktörer. Eftersom systemet

inte själv tillåter ren vara kan den heller inte beteckna sig själv utan hänvisning till ett *annat differensfält* som vore inom systemet. Gränser kan heller inte betecknas genom identiteter inom systemet eftersom de skapar möjligheter för identitet att uppkomma: identiteter är identiteter endast genom att de avgränsas från andra identiteter. Grundtesen är alltså att systemet inte kan representeras inom systemet självt. Problemet kan ändå lösas enligt Laclau:

[...] Det är endast ifall de betecknande enheternas differentiella natur undergrävs, endast ifall betecknarna kapar sina band till partikulära betecknade och antar uppgiften att representera systemets rena vara – eller snarare systemet som ren Vara – som en sådan beteckning är möjlig. (Laclau 2007, 39.)²¹

Den enda lösningen på problemet gällande självbeteckning är att betecknarna ger upp sin differentiella karaktär och genom att göra detta så slutar betecknarna också beteckna något partikulärt och börjar representera systemets "rena vara" eller helhet: detta är uppkomsten av de *tomma betecknarna*. Nu blir frågan hur detta är ontologiskt möjligt? Hur kan de differentiella identiteterna övergå till "tomhet" eller kasta av sig sitt innehåll, de måste ju övergå från en specifik vara till något universellt? Svaret blir att det möjliggörs på grund av den ontologiska klyftan som är konstitutiv för och närvarande i varje identitet inom systemet: *klyvningen mellan partikulära innehåll och deras universella aspekt*. Laclau hävdar att det är endast genom att betona ekvivalenslogiken, universaliseringen av ett innehåll, på differenslogikens, alltså det partikuläras, bekostnad som ett system kan beteckna sig själv som en totalitet. (Laclau 2007, 39.) Uppkomsten av tomma betecknare är möjlig, inom språkets fält eftersom systemet är strukturerat runt en konstitutiv brist som enligt Laclau ändå förutsätts för "systemets systematik" (Laclau 2007, 40). Denna konstitutiva brist är alltså att systemet förutsätter att det kan beteckna sig själv som totalitet medan möjligheten att uppnå detta omöjliga objekt som är systemets totalitet redan är blockerad från början. Frågor som "vem är jag/vem är vi?", "vad är det vi gör?", "varför gör vi detta?" faller inom sfären av frågor vars svar kräver att systemet faktiskt är ett system och en totalitet som är avskärmd från andra differentiella system.

3.1.4 Flytande betecknare

Flytande betecknare införs av Laclau för att beskriva det faktum att politiska aktörer uppkommer i förhållande till en mångfald av rörliga antagonismer. Gränserna mellan politiska

²¹ [...] It is only if the differential nature of the signifying units is subverted, only if the signifiers empty themselves of their attachment to particular signifieds and assume the role of representing the pure being of the system - or, rather, the system as pure Being - that such a signification is possible.

subjekt är sällan stela. I den samtidiga verkligheten, där kommunikationsnätverken ständigt utvecklas och försnabbas, kan man misstänka att gränserna blir allt mer flytande och rörliga eftersom information rör sig allt snabbare. En analys av politiskt omtvistade meningars eller identiteters ontologi kräver en tanke om flytande betecknare.²²

Behandlingen av artikulering har visat att gränserna mellan artikulatoriska praxis är i ständig rörelse, det sker en kontinuerlig rörelse vid gränserna mellan olika diskurser då de möter varandra och försöker hävda sin identitet gentemot andra diskursiva praxis. *Flytande betecknare* är partikulära identiteter vars mening svävar mellan försöken av tävlande artikulatoriska praxis att lägga beslag på denna mening. (Laclau 2005, 131.) I Derridas filosofi behandlas språket som en lek, ett spel av fluktuerande meningar, innebörden av flytande betecknare uttrycker just ett sådant spel men i högst politisk form. Flytande betecknare kan uppkomma till exempel i en situation där den institutionella makten, som står i ett antagonistiskt förhållande till ett populistiskt subjekt, försöker bilda en egen ekvivalenskedja runt något visst krav som också används av den populistiska rörelsen.

Tomma betecknare beskriver alltså hur en identitet konstrueras då vi har en stabil gräns mellan politiska rörelser medan flytande betecknare beskriver försöken att förskjuta denna gräns. Som Laclau anmärker dominerar i praktiken sällan någondera av dessa två beteckningssystem, både förskjutningar och försök till fixering hör till den politiska vardagen och är båda vanligtvis närvarande i ett samhälle. (Laclau 2005, 133.)

3.2 Subjektbegreppet, hegemonin och populismen

I detta stycke behandlar jag först frågan om hur Laclau uppfattar subjektet. Efter att ha undersökt subjektbegreppet fortsätter jag med att behandla Laclaus tanke om hegemoni, som förklarar hur politiska subjekt fungerar i förhållande till varandra. Slutligen behandlar jag sedan Laclaus tankar om det populistiska subjektet, som intar en privilegierad ställning i hans senare teori och som inför nya drag i hans politiska ontologi främst genom att införa de teoretiska kategorierna krav, namn och affekter.

²² Det vore, ur Laclaus teoretiska perspektiv, ett misstag att ta ett postmodernt steg och påstå att detta skulle leda till en upplösning av gränser mellan politiska subjekt. Gränserna är och måste vara där men effektiviteten av teknologi förminskar tiden för reaktion och mobilisering av ”mothegegoniska” operationer som gör att gränserna ter sig mera ostabila.

Hittills har jag behandlat Laclaus teoretiska grunder som gett en bild av den prekära verklighet som det politiska vilar på. Artikulering och diskursivitet har visat hur mening uppstår medan vi behandlingen av antagonismen, ekvivalensen och differensen samt de tomma och flytande betecknarna har visat hur denna mening är allt annat än säker eftersom den skapas i förhållande till en mängd tävlande identiteter. Antagonismen utsätter alla försök att skapa stabil mening för trauman som formar uppkomsten av identiteter och meningar. Strukturen, både språkets och samhällets, utsätts kontinuerligt för sådana trauman som antagonismer ger upphov till. Strukturen som ger upphov till subjekt är kontinuerligt ofullständig. Den klarar inte av att upprätta en stabil och säker mening eller identitet. Således är det strukturens sammanbrott som resultat av trauma orsakat av antagonismen och en djup ontologisk obestämbarhet som kastar fram politiska subjekt.

3.2.1 Subjektet: förhållandet mellan det partikulära och det universella

För att förstå hur Laclau teoretiserar subjektivitet undersöker jag kontrasten mellan teoretiseringen av subjektivitet i Laclaus tidigare filosofi och hans senare filosofi. I sin tidigare filosofi talar Laclau och Mouffe om *subjektpositioner*. Detta begrepp kritiserats i Laclaus senare filosofi och ersätts av en teoretisering av subjektivitet som betonar hur subjektet föds i spänningen mellan universalitet och partikularitet. Jag börjar alltså med en kort överblick över vad Laclau och Mouffe menar med subjektpositioner och går sedan över till att presentera Laclaus kritik mot subjektpositionerna och hans nya teoretisering av subjektivitet som konstitutiv avsaknad.

Eftersom diskursens materiella karaktär inte, enligt Laclau och Mouffe, låter sig reduceras till medvetandet hos ett grundande subjekt så argumenterar Laclau och Mouffe att det följer att diskursiva formationer innehåller varierande grader av *subjektpositioner*. Det är alltså viktigt att understryka att Laclau och Mouffe gör sig av med idén om det världskonstituerande subjektet och teoretiserar subjektivitet genom en mångfald av olika positioner i diskurser. (Laclau & Mouffe 2008, 171.)

Laclau och Mouffe anser alltså att subjekt-kategorin inte för med sig några utomdiskursiva element, inte ens i formen av "förmågor" (som igenkännande) som gör det möjligt att motta en diskursivt producerad identitet. Erfarenheten produceras under diskursiva villkor och utgör inte en transcendental grund. En konsekvens av detta är att subjektpositionerna lyder samma "logik" som diskursers objekt överhuvudtaget: subjektpositioner kan varken fixeras fullständigt eller

vara fullständigt utomdiskursiva. Subjektpositioner kan inte fixeras fullständigt, eftersom de är förankrade i ett differenssystem, och detta leder till att förhållandena mellan olika subjektpositioner är i ständig förändring och i ett påverkningsförhållande till varandra. (Laclau & Mouffe 2008, 172.)

I Laclaus och Mouffes terminologi uttrycks det med att så är subjektpositioner är differentiella och relationella. Laclau och Mouffe formulerar också samma poäng ur helhetens synpunkt: en diskursiv helhets tillslutning kan inte etableras på det "meningsskapande subjektets" nivå (Laclau & Mouffe 2008, 180). Till exempel marxismen kan inte försäkra en slutgiltig bestämning av det sociala – den diskursiva helhets tillslutning – genom att hänvisa till arbetarklassens intressen eftersom arbetarklassen är ett lika ostabilt och överbestämt subjekt som andra subjektpositioner. Subjektet utgör alltså ingen statisk kärna för Laclau och Mouffe utan utgör ett förhållande till andra subjektpositioner.

Laclau uttrycker i sin senare filosofi missnöje med begreppet subjektposition. Han skriver i en kritisk ton att:

Vad kunde en sådan position vara ifall inte en speciell plats inom en totalitet och vad kunde denna totalitet vara ifall inte ett upplevelseobjekt för ett absolut subjekt? Vid det specifika moment då utrymmet för absolut subjektivitet faller samman, faller också *själva möjligheten* för ett absolut subjekt samman.²³ (Laclau 2007, 21.)

Laclau argumenterar alltså att subjektpositionerna har intagit en liknande roll som tanken om det absoluta. Subjektet tidigare har spelat eftersom subjektpositionerna leder till en lika rigid modell av hur subjekt uppkommer. Begreppet subjektposition skapar en bild av ett fält av möjliga identiteter där identiteterna som subjekten får antas vara "objektiva". Det existerar en totalitet inom vilken det existerar en mångfald av avgränsade identiteter vid sidan om varandra. Exempelvis kunde man säga att det inom totaliteten Finland existerar en sluten lista av förhandsgivna subjektpositioner som arbetare, arbetslös, studerande, invandrare, finskspråkig, finlandssvensk och så vidare. Inom Laclaus politiska ontologi fungerar inte en sådan deterministisk syn på subjektivitet. Eftersom Laclaus teori är postfundamentalistisk och innehåller en tanke om dynamisk subjektivitet kan han inte utgå från en tanke om förhandsgivna och

²³ What could such a position be but a special location within a totality, and what could this totality be but the object of experience of an absolute subject? At the very moment in which the terrain of absolute subjectivity collapses, it also collapses *the very possibility* of an absolute subject.

oföränderliga subjekt. En dylik tanke om givna subjekt är fundamentalistisk eftersom den antar att det verkligen existerar subjekt utgående från vilka vi kan bygga upp en teori om det politiska. En sådan fundamentalistisk teori har inget utrymme för *de facto* förändring och omformulering av subjektivitet som de teoretiska grundförutsättningarna som exempelvis artikulationsbegreppet, antagonismen, ekvivalens- och differensförhållandet verkar implicera då de understryker varats ombytlighet.

Min behandling av tomma betecknare visade att Laclau skapar en ontologisk splittring i all identitet mellan det partikulära och det universella i identiteten. Detta har också en stor inverkan på hur Laclau uppfattar politisk subjektivitet och är utgångspunkten för Laclaus omformulering av sin teoretisering av subjektivitet. Laclau kritiserar just den ovan nämnda tanken om att dessa subjektpositioner kan tänkas *endast* genom deras partikuläritet, som specifika förhandsgivna identiteter i en helhet, utan hänvisning till universalitetens dimension (Laclau 2007, 21-22). Laclau ger två argument emot denna tanke.

För det första argumenterar Laclau att försöket att förstå partikuläritet endast genom partikuläritet är en självupphävande process. Att kämpa för partikulära identiteters rätt att existera är samtidigt att kämpa för "antisociala" och "reaktionära" praktiker eftersom man tvingas att låta bli att diskriminera med hänvisning till innehållet av dessa identiteter, inte alldeles olikt det Connolly ser som relevant för politisk praktik. Detta leder enligt Laclau till att antagonistiska situationer i teorin blir olösliga och att partikulära identiteterna i verkligheten reglerar sådana antagonistiska situationer genom att hänvisa till universella principer. Något som är närvarande i konstitutionen av all partikulär identitet. (Laclau 2007, 26.) En sådan hänvisning till universella principer vore till exempel då invandrararbetare kämpar för samma rättigheter som finska arbetare genom att hänvisa till deras identitet som arbetare. Detta anspråk på universalisering av deras identitet kan leda till att en antagonistisk situation upplöses och subjektet invandrararbetare integreras i subjektet arbetare.

Det andra och tyngre skälet för att förkasta försöken att tänka partikuläritet som en absolut princip utan hänvisning till universalitet är att absolut partikuläritet godkänner maktrelationerna i det rådande samhället (Laclau 2007, 27). Samhället kan, som jag nämnt, enligt Laclau inte fullständigt domineras av en differenslogik. Detta skulle innebära att alla identiteter och hela det sociala vore fastslaget under en artikulatorisk praxis, alltså en politisk rörelse. Då kunde ingen variation eller antagonism finnas.

Samma argument framförs här av Laclau i annan form: att partikuläritet som absolut princip skulle råda skulle innebära att alla de partikulära identiteterna vore differentiellt definierade i förhållande till varandra i icke-antagonistiska förhållanden. En sådan situation kräver inte endast att de partikulära identiteterna alla är statiska men också att den totala kontexten (samhället) vari identiteterna kan vara närvarande är stabilt. Detta innebär i sin tur att de krafter som påverkar uppkomsten av identiteter och antagonistiska förhållanden skulle förbli gömda under *status quo*. (Laclau 2007, 27.)

Att argumentera för subjektens eller identiteternas partikulära ställning, utan en tanke på förändring eller samhället som helhet, leder alltså enligt Laclau inte endast till en självupphävande situation utan till en suspekt situation där möjligheter till förändring och politisk kamp utraderas genom att betona de rådande subjektpositionernas status. Detta leder Laclau till slutsatsen att en partikulär identitet endast kan uppnås genom att denna identitet *upplöses eller integreras i sin kontext, alltså genom att universaliseras* (Laclau 2007, 28).²⁴ Ifall total integration inte sker är det för att den partikulära identiteten har *misslyckats* i att hävda sig, samtidigt förblir identiteten förstås partikulär eftersom den inte lyckats universalisera sig.

För att sammandra kan man säga att Laclau för fram – genom att kritisera tanken om subjektpositioner som partikularistisk identitet – ett nytt sätt att se på sambandet mellan det partikulära och det universella med tanke på subjektivitet. Det partikulära är alltid beroende av det universella och vice versa. Redan försöket att konstituera ett partikulärt subjekt innehåller i sig en tanke om att denna subjektivitet som partikulariseras är *ofullständigt universaliserad*. *En partikulär subjektivitet siktar alltså på att bli universell*. Laclau använder det Lacanska begreppet “konstitutiv avsaknad” för att beskriva de partikulära identiteternas ontologi. Det universella symboliserar för det partikulära en saknad fullhet. En partikulär identitet är en paradoxal situation där man samtidigt konstruerar en differentiell identitet som är beroende av andras antagoniserande identiteter medan man försöker upphäva denna differentiella identitet genom att den skulle bli universell. (Laclau 2007, 28.) En partikulär identitet som strävar efter förändring måste sträva efter att tömma både den antagonistiska identiteten och sin egen identitet i sista hand.²⁵

²⁴ Ett exempel vore *Sans Papier*-rörelsen för papperslösas rättigheter i Frankrike. Laclaus argument kommer till sin rätt ifall den grupp papperslösa som kallar sig *Sans Papier* skulle erbjudas möjligheten att staten skulle garantera medborgarskap eller de rättigheter som hör till medborgarskap åt alla dessa individer. Skulle *Sans Papier* godkänna detta skulle dessa papperslösa ha blivit integrerade i en viss nationalstat med resultatet att den tidigare ”papperslösa identiteten” upplöstes.

²⁵ De många debatterna mellan queer-teoretiker och andra feministiska skolor om sexualidentiteternas mångfald kan användas som exempel på detta där queer-teoretikerna kan antas hålla med Laclau. Medan

Dessa kommentarer gällande subjektivitet knyter förstås till den ontologiska klyvningen i identitet som Laclau inför genom diskussionen av de tomma betecknarna. All subjektivitet och identitet är beroende av antagonism och utestängande (Laclau 2007, 58). Specifika subjekt existerar i spänningen mellan universalitet och partikuläritet, ekvivalens och differens:

[...] All differentiell identitet kommer att vara konstitutivt kluven; den kommer att vara korsningspunkten mellan differenslogiken och ekvivalenslogiken. Detta inför i den en radikal obestämbarhet.²⁶
(Laclau 2007, 53.)

För att konstituera sig som en differens måste identiteten införa gränser mellan sig själv och andra men detta leder till situationen att alla identiteter och differenser inom ett system kan ekvivaleras till den grad att de tillhör samma system (Laclau 2007, 52-53).

Som Biglieri och Perelló argumenterar, och jag håller med utgående från denna analys, gör Laclau i sin senare teori plats för ett subjektbegrepp som radikaliserar antagonismbegreppet och gör det konstitutivt för all identitet (Biglieri & Perelló 2011, 54). I sin tidigare filosofi liknar Laclaus subjektbegrepp en imaginär identifikation med en viss position.²⁷ I Laclaus senare filosofi införs den ontologiska klyvningen mellan det partikulära och det universella som transformerar subjektet till *konstitutivt avsaknad* och gör subjektet starkare beroende av antagonism som garant för konstitutionen av dess identitet. (Biglieri & Perelló 2011, 55.)

Detta betyder att partikulära subjekt alltid föds genom att de misslyckas nå en position i vilken subjektet ifråga dominerar eller definierar helheten av samhället. Starka politiska subjekt begagnar sig av de tomma betecknarna för att försöka dominera samhället i Laclaus teori, som jag visar då jag till följande behandlar hegemonibegreppet.

queer-teoretikerna vill se en upplösning av sexualidentitetskategoriseringen så antar många feminister i motsats till detta ståndpunkten att identitetskategoriseringen är nödvändig för att föra fram mångfalden av möjliga identiteter. Queer-teoretikerna antar ståndpunkten att total jämlikhet är möjlig endast ifall alla avkastar sig sin sexualidentitet medan motståndarna håller fast vid rätten till partikulära identiteter vilket visar sig ofta vara problematiskt eftersom man i det fallet måste låta den antagonistiska polen hålla fast vid sin identitet som leder till ett fortsatt förtryck.

²⁶ [...] All differential identity will be constitutively split; it will be the crossing point between the logic of difference and the logic of equivalence. This introduces into it a radical undecidability.

²⁷ Här kan man jämföra med Althusser's begrepp interpellation som beskriver uppkomsten av politiska subjekt.

3.2.2 Hegemoni

Hegemoni är för Laclau och Mouffe en specifik typ av ett politiskt och samhälleligt *förhållande* som är ytterst viktigt att analysera eftersom starka politiska subjekt dominerar det sociala genom att skapa hegemoni (Laclau & Mouffe 2001, x). *Hegemoni är då partikulära sociala aktörer representerar helheten av samhället* (Laclau & Mouffe 2001, 139). Politiska partier är ett enkelt, men ingalunda uttömmande, sätt att inledningsvis exemplifiera hegemoniska förhållanden och deras subjekt.

Politiska partier (i alla fall ytligt sett med undantag för vissa ensakspartier som många av de Europeiska gröna partierna och piratpartierna, detta är ändå långt från självklart) strävar att utgående från sin egen artikulatoriska praktik och sin egen syn på samhället representera sig som helheten av samhället för att uppnå maximal spridning för sin egen syn. Ensakspartier kan således inte uppnå hegemoni eftersom de representerar endast partikulära och differentiella identiteter eller ärenden kopplade med partikulära identiteter utan ett försök att representera helheten av samhället. Hegemoniska politiska partier utgår alltså från att de representerar alla medlemmar av samhället. Vi kan finna exempel på detta i det finska Samlingspartiets slogan ”Samlingspartiet är en folkrörelse”, i det finska Socialdemokratiska partiets linje att ”socialdemokratin är en folkrörelse med rötter i värden” och i själva namnet på det finska politiska partiet Sannfinländarna. Dessa utgör goda exempel på partikulära sociala aktörers anspråk över att representera helheten av folket i en nation, alltså av hegemoniska förhållanden.

För att något skall kunna kallas ett hegemoniskt förhållande måste ändå ytterligare noggranna villkor uppfyllas. Laclau och Mouffe utgår från att det mest grundläggande villkoret för hegemoni är det socialas ofullständiga och öppna karaktär. Utöver detta ger de tre centrala krav på att något kan kallas en hegemoni: förankrandet av hegemonin i artikulatoriska praktiker, ett antagonistiskt förhållande till andra artikulatoriska praktiker och existensen av instabila gränser mellan dessa praktiker. Till följande behandlar jag dessa krav.

Det första kravet för hegemoni är existensen av en mångfald av artikulatoriska praktiker. Denna mångfald utgör fältet för kampen för definitioner. Detta innebär också existensen av en omtvistbar verklighet som inte låter sig reduceras till en enda syn. Hegemonisering kräver en ontologisk ofullständighet eftersom man inte kan sträva efter att artikulera något i ett förhållande där ”Samhället” vore färdigt definierat. (Laclau & Mouffe 2008, 195.)

Det andra kravet som måste uppfyllas är att artikuleringen äger rum i ett antagonistiskt förhållande till andra artikulatoriska praktiker (Laclau & Mouffe 2008, 197). Som vi har sett måste detta innebära inrättandet av förhållanden mellan delar i samhället för att skapa antagonismen gentemot någon motpart till den rörelse som strävar efter hegemoni.

Antagonismen har också en viktig ställning med tanke på att ingen subjektivitet eller identitet kan existera om den inte särskiljer sig från andra identiteter eller subjekt i samhället. Således innebär själva existensen av politiska subjekt att de måste kämpa mot andra politiska subjekt för att särskilja sig.

Det tredje kravet är att det existerar instabila gränser mellan de rörelser som är låsta i ett antagonistiskt förhållande (Laclau & Mouffe 2008, 197). Detta innebär alltså att närvaron av en antagonism mellan två rörelser inte räcker. Det måste också finnas ett obestämbart område mellan parterna i antagonismen. Detta område utgörs av de flytande betecknarna jag behandlat. Dessa flytande betecknarna existerar alltså mellan de olika parterna och utgör det fält som rörelserna försöker dominera.

I förhållande till Gramsci, som är känd för sin teori om hegemoni, förkastar Laclau och Mouffe tanken om att de hegemoniska subjekten *nödvändigtvis* konstitueras på klassnivå och att alla sociala rörelser struktureras kring ett enstaka "hegemoniskt centrum". (Laclau & Mouffe 2008, 199.) Förkastandet av klass-subjektet betyder att det ontologiska privilegierandet av klassintressen upphör och öppnar ett rum för en mångfald av politiska kamper och en mångfald av rum och subjektiviteter som kan föra dessa kamper. Hegemonin är en *politisk relation och inte en enda bestämmande nod* (Laclau & Mouffe 2008, 201). Att hegemonin skulle utgöra det socialas centrum är omöjligt för Laclau och Mouffe eftersom samhällets öppna karaktär inte tillåter en sådan centraldominans (Laclau & Mouffe 2008, 204).

Den hegemoniska formationen kan alltså inte reduceras till det socialas centrum eller till en enstaka social kraft. Laclau och Mouffe skriver att en hegemoni konstituerar sig genom en mångfald av olika element genom ekvivalens- och differensförhållanden. (Laclau & Mouffe 2008, 205.) Hegemonin uppstår alltså genom att *både* begagna sig av differensförhållanden och ekvivalensförhållanden. Varje hegemoni behöver någon form av identitet som den får genom differentiering. Men varje hegemoni kräver också en antagonism i förhållande till den hegemoniska rörelsen och ett försök att definiera andras identitetsdefinitioner genom den egna synen på världen. Detta sker genom att upprätta ekvivalensförhållanden eftersom de rörliga gränserna mellan hegemoniska rörelser ständigt kräver att den som strävar efter hegemoni

försöker skjuta in sina artikuleringar, sina sätt att definiera världen, på de rivaliserande rörelsernas territorium. De nya populistiska partierna i Europa är utmärkta exempel på hegemoniska rörelser försök att omdefiniera rivaliserande rörelser objekt. Dessa populistiska partier kämpar på många ställen i Europa om samma väljarkår som socialdemokratiska och vänsterpartier.

Till följande vill jag ännu se på hur Laclau teoretiserar skapandet av hegemoni genom ekvivalens- och differensförhållanden eftersom de utgör en central aspekt av hegemonins och den politiska subjektivitetens ontologi. Laclau teoretiserar växelverknningen mellan ekvivalens- och differensförhållanden i skapandet av ett hegemoniskt förhållande i tre steg.

Det första steget är att ett hegemoniskt subjekt konstituerar sig själv genom att differentiera sina egna innehåll i förhållande till andra mobiliseringar eller kamper. Rörelsen skapar sin egen artikulering av världen. Denna artikulering måste skilja sig från andra politiska subjekt eftersom det hegemoniska subjektet inte annars kunde hävda sin egen identitet och subjektivitet gentemot andra. (Laclau 2007, 41.)

Det andra steget är att det hegemoniska subjektet upprättar ekvivalenta förhållanden mellan alla de differentiella innehåll som skapades i det första steget. Detta innebär också att denna ekvivalentiella kedja av innehåll måste stå i ett antagonistiskt förhållande gentemot något rivaliserande subjekt. Det andra steget är alltså försöket att totalisera det skapade systemet genom utraderingen av differenser. (Laclau 2007, 41.) Hur en mobilisering eller kamp väljer att bygga förhållandet mellan ekvivalens och differens är en intressant fråga eftersom svaret på den frågan definierar mobiliseringens eller kampens innehåll. Ju mer ekvivalensernas kedja utsträcks, ju mer differentiella innehåll inskrivs i totaliteten, desto mer undergrävs mobiliseringens konkreta karaktär eftersom de konkreta differentiella innehållen kastar av sig sin konkreta karaktär och måste förhålla sig till de andra innehållen som en mobilisering gör anspråk på. Ekvivalensernas kedja, genom sin utsträckning, blir också vagare då det innehåll som måste beteckna alla inräknade differenser måste kunna förhålla sig till flera differenser. (Laclau 2007, 42.)

Det tredje steget är konstitutionen av den tomma betecknaren som ett försök att totalisera den ekvivalenskedja som uppkommit inom mobiliseringen av det hegemoniska politiska subjektet (Laclau 2007, 42). Som Laclaus beskrivning visat är det omöjligt att denna tomma betecknare hade ett positivt och differentierat innehåll eftersom den skall beteckna en mängd differentiella

innehåll som inte är totalt reducerbara till varandra. Eftersom den tomma betecknaren kommer att stå för ett politiskt subjekts representation av helheten av samhället inställer sig en viktig fråga jag avslutar behandlingen av hegemonin med.

Hur bestäms det *vilket* innehåll som antar rollen av tom betecknare? Då ekvivalensförhållandet gör alla partikulära innehåll likvärdiga finns det inget apriori bestämt innehåll som kommer att bli en tom betecknare. Svaret som Laclau ger på frågan om vilket innehåll som blir en tom betecknare är att det är det *socialas ojämna karaktär (the unevenness of the social)* som sist och slutligen bestämmer vilket specifikt innehåll som blir en tom betecknare (Laclau 2007, 42). Med det socialas ojämna karaktär menar Laclau det faktum att vilken som helst position, vilken som helst kamp, inom samhället inte i praktiken har samma möjligheter att förvandla sitt innehåll till tom betecknare och upprätta hegemoni (Laclau 2007, 43).²⁸

Men fastän Laclau understryker denna ojämna karaktär vill han ändå lägga mera tyngd på det socialas kontingens. Förhållandet mellan differens och ekvivalens i en givet social kontext och i en given kamp kommer att ge svaret på vilket innehåll blir totaliserande och det socialas kontingens håller alla möjligheter öppna.²⁹ Det är inte möjligt att ge svar på vilket innehåll som blir tom betecknare genom teoretisk och begreppslig analys: frågan måste undersökas genom att iaktta partikulära och konkreta samhällsliga tendenser. (Laclau 2007, 43.)

Genom vilka innehåll ett system betecknar sig själv utgör, inom sfären för det politiska, det hegemoniska förhållandet självt. Hur detta hegemoniska förhållande realiserar är sedan beroende på den partikulära sociala situationen och kontexten i vilken händelserna som det politiska subjektet vill ingripa i utspelar sig.

3.2.3 Det populistiska subjektet och kravets ontologi

I Laclaus sista monografi, *On Populist Reason*, förstärker Laclau de bristontologiska elementen i sin teori. Jag undersöker här konstitutionen av det populistiska subjektet och de ontologiska tillägg Laclau gör för att förklara uppkomsten av populistiska subjekt. De ontologiska tillägg som intresserar mig här är för det första Laclaus privilegierande av *krav*, som fungerar som

²⁸ Som Naomi Schor skriver är ett exempel på detta att kvinnor helt enkelt inte i praktiken har en möjlighet att bli "upplyfta" till universella subjekt. Män, som dominerat positionen som universalsubjekt, innehar ännu också en så stark hegemonisk ställning att chanserna för kvinnan-som-subjekt att nå samma status som mannen-som-subjekt är mycket små eller obefintliga i det nuvarande politiska läget. (Schor 1995, 22.)

²⁹ Om vi hänvisar till exemplet i fotnoten ovan så innebär detta att det inte finns något på förhandbestämt skäl till varför kvinnan inte kunde bli universellt subjekt. Att detta inte skett är endast på grund av kontingenta politiska händelser som i framtiden kan ändras.

utgångspunkt för konstitutionen av det populistiska subjektet. För det andra undersöker jag Laclaus tanke om *ontologisk performativitet* som Laclau teoretiserar med hjälp av att betona namnet som en performativ operation. För det tredje kommer jag här att avslutningsvis undersöka Laclaus tanke om *heterogenitet*, vilket i min mening förstärker grunderna för att kalla Laclaus ontologi en svag ontologi.

Den minimala enheten som Laclau utgår ifrån att konstruktionen av en populär identitet kan reduceras till är *kravet* (*demand*), vilket begriper både den svagare meningen ”begäran” och den starkare meningen ”anspråk”. Något som till en början endast var en begäran (*request*) till auktoriteten i ett land kan bland befolkningen, ifall den inte uppfylls, förvandlas till en viktigare fråga: då är det frågan om ett anspråk (*claim*). Nu utgår Laclau från att den rådande makten kan uppfylla krav på ett differentiellt sätt, den rådande makten uppfyller då ett krav i isolering från andra.³⁰ Misslyckas den rådande makten att uppfylla ett krav i isolering från andra så bildas det ett likhetsförhållande mellan de ouppfyllda kraven: detta kallar Laclau för uppkomsten av *folkliga krav* (*popular demands*). Detta är första steget i att forma det politiska subjektet ”folk”. Folket, som uttrycker de ouppfyllda kraven, åtskiljs nu från den institutionella makten. (Laclau 2005, 73-74.)

Här märker vi ekvivalens- och differensförhållandena återigen i spel men gällande en ny ontologisk nivå: kravets nivå. Kraven kan framföras i en partikulär (differentiell) form, vilket inte leder till uppkomsten av ett folkligt subjekt eftersom de då hålls isolerade från andra krav. Men kraven kan också framföras i en universal (ekvivalentiell) form genom att ställa dessa ouppfyllda krav i ett förhållande till varandra. Men dessa två förhållanden existerar inte, som Laclau påpekar, hermetiskt avskilda. Båda sätten att framföra krav står i ett påverkningsförhållande till varandra och varje identitet skapas i korsningspunkten mellan dessa två typers förhållanden precis som identiteter och subjekt. Varje diskursiv formation strävar efter totalisering och detta leder till att all identitet blir kluven som differentiell å ena sidan och ekvivalent till de resterande identiteterna inom formationen å andra sidan. Laclau ställer den akuta frågan hur det är möjligt att konstruktionen av en folklig identitet privilegierar likhetsförhållandet mellan kraven över differensförhållanden. Som Laclau tidigare menat torde den konstitutiva klyvningen mellan partikularitet och universalitet göra det omöjligt att privilegiera någondera av dessa förhållanden över den andra eftersom både differens och ekvivalens är närvarande i konstitutionen av politiska subjekt. (Laclau 2005, 80.)

³⁰ Detta kan antas vara det standarda sättet på vilket den rådande makten opererar.

Laclaus svarar att detta privilegierande av kravens likhet är säregnet för den populistiska totaliseringen. En populistisk hegemoni uppstår genom att skapa en tom betecknare, folket, som kommer att representera helheten av kraven *vis á vis* de makthavande eller det institutionella. (Laclau 2005, 80-81.) Det är förstås viktigt för Laclau att påpeka att folket konstitueras genom denna totalisering i ett antagonistiskt förhållande till makthavarna (Laclau 2005, 87). Det finns, enligt Laclau, inget nödvändigt innehåll, som vår diskussion gällande det socialas ojämna karaktär visat, som blir den tomma betecknaren i en populistisk kamp. Men däremot är fördelningen av det sociala i folk och makthavare *nödvändigt* för att ett populistiskt subjekt kunde uppkomma (Laclau 2005, 87). I varje fall kommer något konkret krav att bli den (tomma) betecknaren för folket (Laclau 2005, 95). Detta innehåll kommer således att möjliggöra självbeteckningen av hela den populistiska ekvivalenskedjan av andra krav (Laclau 2005, 97).

Något som verkat i bakgrunden för Laclaus teori redan under diskussionen om artikulering i träder fram i full teoretisk kraft då Laclau diskuterar populismen, nämligen *performativitet*. Laclau skriver att populismens identitetskonstitution följer Zizeks modell av performativ namngivning (Laclau 2005, 103). Eftersom det uppstår en ekvivalens mellan de ouppfyllda kraven som är ett resultat av att de inte kan uppfyllas av makthavarna så föregås denna ekvivalens av en mångfald av krav som har något vagt gemensamt: de är ouppfyllda av den rådande makten. Alltså är kraven partikulära och universella samtidigt. Denna vaga karaktär är ändå inte tillräcklig för konstitutionen av ett populistiskt subjekt. För att det genom kravens likhet skall uppstå en stark identitet för det politiska subjektet krävs produktionen av ett namn som binder dem samman. Detta namn blir förstås en tom som vi nämnde i förra stycket. Men det viktiga är att detta namn *inte* uttrycker en konceptuell enhet som föregår det. *Namnet är performativt*, den ger upphov till det som nämns. Alla krav som uppstår efter namnet kan sedan inkorporeras under namnet och detta leder till en svårighet att kontrollera subjektet ”folkets” innehåll. (Laclau 2005, 108.)

Denna betecknande dimension återföljs också av en affektiv dimension enligt Laclau. Den affektiva dimensionen skall enligt Laclau förklara den *kraft* (*force*) som ligger bakom den namngivande eller performativa funktionen: denna kraft är ett uttryck för *affekt* (Laclau 2005, 110-111). Som vi nämnde i det förra stycket så anser Laclau att det inte finns något nödvändigt innehåll i konstitutionen av subjektet. Detta sammanstämmer med de Laclaus tes om omöjligheten att teoretisera frågan om vilket innehåll som blir den tomma betecknaren i konstitutionen av ett givet subjekt. Smoczynski klargör i artikeln ‘Naming and Affect’ att det är

den affektiva dimensionen som garanterar den hegemoniska formationens ontologiska koherens. Den namngivande akten innehåller alltså också ett engagemang (*investment*), som införlivar hegemonin med någon slags ”värdegrund” som samtidigt ger den hegemoniska formationen en inre koherens. (Smoczyński 2011, 666.) Detta betyder *inte* att affekt blir ontologiskt primärt. Laclau skriver att affekt konstitueras i samma artikulatoriska praxis som konstituerar hegemonin och det sociala. Den affektiva dimensionen är alltså också beroende av det språkliga differensfältet. (Laclau 2005, 111.) Det engagerade partikulära objektet är kontingent men inte likgiltigt eftersom en skapad ontologisk ordning som strukturerar en hegemonisk formation inte kan ändras på måfå (Laclau 2005, 115).

Ett sista radikalt tillägg som Laclau gör till sin ontologi i *On Populist Reason* skall ännu analyseras: *heterogenitet*. Heterogeniteten spelar en avgörande roll i förklaringen av hur social antagonism funktionerar och hurudana gränser som existerar för tillblivelsen av sociala rörelser. Begreppet kan samtidigt anses vara ett viktigt ontologiskt ställningstagande och är därför av speciellt intresse här.

Då ett politiskt subjekt lyckats upprätta sig genom att skapa en ekvivalenskedja betonar Laclau, som jag visat, att det således uppstår en gräns mot rivaliserande subjekt. Laclau betonar ändå att det utöver gränserna mot rivaliserande subjekt existerar *ytterligare en typ av gräns* i förhållande till vilka politiska subjektet skapar sig. Denna andra typ av gräns följer från det faktum att ett politiskt subjekt inte kan associera sig med *alla* partikulära krav som kan uppstå i ett samhälle. Alla krav, och politiska subjekt som formuleras ur dessa krav, är kluvna mellan det partikulära och det universella. Då vi har ett politiskt subjekt kan det uppstå en situation där ett visst kravs partikulära innehåll gör det omöjligt att inskriva detta krav i kedjan av krav som det politiska subjektet inbegriper eftersom innehållet i kravet krockar med ett annat kravs innehåll som redan är en del av kedjan. (Laclau 2005, 139.)

Vad Laclau menar är alltså att ingen politisk rörelse kan göra anspråk på att inkorporera *alla* möjliga krav som kan uppkomma i *alla* möjliga situationer. Detta leder till att vissa krav inte får tillgång till representation i det politiska överhuvudtaget, de skapar ett överskott. Detta betyder att de *inte* framstår som differenser, de artikuleras alltså inte överhuvudtaget. För att två identiteter, två krav eller två meningar kan framstå som olika krävs det ett utrymme inom vilket dessa kan representeras. I *heterogenitetens* fall, som vi nu behandlar, är det vissa identiteter, krav eller meningar vilka inskrivs i en *radikal utsida* som gör det omöjligt för dem att representeras. (Laclau 2005, 140.)

Ifall vi tar ett förenklande fall där vi har ett populistiskt läger som är i ett antagonistiskt förhållande till den institutionella makten så innebär införandet av heterogenitet att det existerar krav som inte kan representeras i någon strukturell position inom denna populistiska kamp (Laclau 2005, 148). Det innebär också att det kan finnas element som inte får representation genom någon för tillfället existerande rörelse. På sätt och vis har de ontologiska förutsättningarna för utvecklandet av en radikal utsida funnits då Laclau teoretiserar att det är en omöjlig situation att en artikulatorisk praxis skulle dominera hela det sociala. Vad det socialas heterogenitet hänvisar till är, som till exempel Thomassen påpekar, det överskott av "identiteter" som den hegemoniska logiken *misslyckas* att objektifiera (Thomassen 2005, 290). Detta överskott är alltid närvarande vid utkanten av alla rörelser och skapar gränser men också en oändlig möjlighet för konstitutionen av politiska subjekt. Denna oändliga möjlighet ligger i att införandet av heterogenitet upprättar en nivå av Verklighet som omöjligt låter representera hela dess komplexitet i en viss symbolisk struktur (Laclau 2005, 152).

Obestämbbarheten som Laclau postulerar i det sociala förstärks genom tanken om en radikal utsida. Det är genom att välja i obestämbbara situationer, som det sociala utgörs av, som subjektet identifierar sig med något innehåll och blir subjekt. Denna obestämbbarhet är strukturell, alltså genomsyrar den alltid det sociala och politiska (Laclau 1996, 57-58). En omformulering av en viss identitet/ett visst krav innebär att man förlitar sig på den radikala utsidans överskott för att tillföra den omtvistade identiteten/kravet nya aspekter eller lyfta fram en alldeles ny identitet eller ett nytt krav. Heterogeniteten presenterar således en ny sida i Laclaus tänkande av både social antagonism och det socialas ontologi överhuvudtaget.

3.3 Dubbelnivån: transformativ antagonism

Hur kan vi beskriva den ontologisk-politiska dubbelnivån i Laclaus teori? För att svara på denna fråga ger jag här ett kort sammandrag av min behandling av Laclaus politiska ontologi för att sedan peka på närvaron av denna dubbelnivå. Jag behandlar och analyserar denna dubbelnivå sedan mera systematiskt i förhållande till Connollys politiska ontologi i det sista kapitlet.

Jag har visat hur Laclau anlägger en social ontologi med utgångspunkt i artikuleringsbegreppet. Genom detta kan han förklara uppkomsten av politiska rörelser ur en mångfaldig och komplex verklighet. Laclau argumenterar för identiteternas kontingens och det diskursiva fältets

heltäckande karaktär för att inte öppna dörren för diverse essentialistiska eller totaliserande perspektiv i deras ontologi. Diskursernas centrala funktion, med tanke på ontologi, är att skapa stabila väsen inom det sociala och denna ontologiska funktion täcker hela det sociala. Gällande subjekt betonar Laclau subjektens mångfald och deras relationella karaktär. Dessa aspekter av subjektivitet lutar sig på antagonismbegreppet som betonar det socialas rörlighet och möjligheten att i varje situation undergräva en specifik identitet. Det som figurerar starkt i Laclaus filosofi är ekvivalens- och differensförhållandena som kan betraktas som två metoder att konstituera subjekt. Dessa metoder är ändå båda ständigt närvarande i alla politiska kamper och måste kombineras med tanken om det socialas kontinuerliga omdefiniering för att vi kan erhålla ett realistiskt perspektiv på hegemoniska formationer som ständigt måste fungera inom ett antagonistiskt och kontinuerligt skiftande socialt rum.

Laclau hänvisar till den ontologiska klyvningen mellan universalitet och partikuläritet för att beskriva hur all identitet existerar i spänningen mellan ekvivalens och differens, mellan försöken till universalisering och det partikulära i varje identitet. Således blir antagonismbegreppet dominerande eftersom både ekvivalens och differens är möjligt endast ifall identiteten ifråga inskrivs i ett politiskt rum där det existerar en mångfald av andra artikulatoriska praxis. Bristen är här en central ontologisk kategori eftersom varje identitet i sista hand är en bristfällig universalisering, ett anslag på en identitet som aldrig fullt kan förverkligas.

Populismen figurerar också starkt i Laclaus tänkande som betonar den ontologiska enheten krav. Performativiteten skjuts fram i Laclaus tänkande eftersom olika subjekt och identiteter uppstår som resultat av namngivning. Vad som är säreget för performativiteten i Laclaus tänkande är dess affektiva karaktär som tillför hegemoniska formationer en sorts inre koherens som fungerar som en rangordnande princip för hegemonins krav eller identiteter. En "ontologisk utsida" gör sig också sedd i Laclaus tänkande genom heterogenitetens begrepp som förklarar hur ontologiska transformationer är möjliga eftersom verkligheten alltid översvämmas av artikulatoriska praxisens eller hegemoniernas konceptuella bestämningar. Heterogeniteten påvisar också hur alla hegemoniska och artikulatoriska praxis alltid är låsta inom ett visst regelverk: vi kan aldrig erhålla en fullständig upplösning av alla gränser eftersom både ekvivalens- och differenslogiken förutsätter gränser mot andra praxis och mot den radikala utsidan.

Ontologi kan utan tvekan antas vara mycket central för Laclau eftersom Laclau i sina verk kontinuerligt går en gränsgång mellan det som sker på politisk nivå och det som sker på

ontologisk nivå. Eftersom Laclau kan sägas höra till den postfundamentistiska teoretiska skolan spekulerar han mindre i de grundläggande ontologiska enheterna, fastän krav visar sig vara en möjlighet till detta, och fokuserar mera på ontologisk transformation och subjektivitet. Cirkuleringen av det symboliska och dess förhållande till varat är ett problem som ständigt är närvarande hos Laclau. Det politiska har djupa konsekvenser för hur vi uppfattar förhållanden och varelser samtidigt som möjligheterna för att dessa förhållanden och varelser kunde vara något alldeles annat ständigt är närvarande. Transformation har, i Laclaus teori, ändå sitt pris som betalas i form av den ständigt närvarande antagonismen. Ontologiska tvister, rätt till bestämmande av det varande, är lösliga endast genom politiska kamper och dessa politiska kamper måste få föras genom politiska subjekt som omdefinierar sig själv och sin omvärld.

Dubbelnivån, i formen av en kontingent ontologi och en mera stabil politisk nivå som står i växelverkan med denna ontologi, visar sig alltså tydligt genom hela Laclaus teoretiska argumentation. I Laclaus teori är det bristen som driver dynamiken mellan det ontologiska och det politiska på ett sätt som är frånvarande i Connollys teori. För Laclau driver den ontologiska bristen, ett tecken på frånvaron av absoluta fundament för det politiska, politiska subjekt och aktion. De politiska subjekten och deras aktion siktar för Laclau som nämnt att påverka det varande genom att vara ofrånkomligt låsta i antagonistiska förhållanden vars mål är att definiera världen utgående från den egna artikulationen av världen.

3.4 Politisk aktion och subjektivitet: oscillation mellan radikaldemokrati och populism

Hur svarar Laclau på frågan om den politiska aktionens karaktär utgående från hans politiska ontologi? En viktig poäng vi måste börja med att förstå är att det bristontologiska draget ger oss ett politiskt imperativ att acceptera den underliggande bristen och antagonismens konstitutiva karaktär gällande hela det sociala (Robinson 2005, 6). Detta är en motsatt synpunkt till klassiska marxistiska revolutionsteorier och deliberativa demokratiska teorier vars centrala politiska imperativ kunde sägas vara upplösandet, eller det konstitutiva minimerandet, av antagonistiska förhållanden: i marxismen genom upplösandet av klassantagonismen och i den deliberativa demokratin genom reglerandet av sociala förhållanden. I Laclaus teori kan vi analytiskt särskilja två huvudsakliga sätt att närma sig den politiska aktionen: det *radikaldemokratiska* och det *populistiska*. Det radikaldemokratiska sättet utvecklas av Laclau med Mouffe i *Hegemony* medan det populistiska utvecklas i *On Populist Reason*.

Från Laclaus och Mouffes anti-essentialistiska teori följer att inget specifikt socialt subjekt är en privilegierad politisk aktör, ingen social grupp eller klass kan aprioriskt sägas ha företräde till politisk kamp. Den strängt ”politiska” aktionen handlar för dem långt om aktion vars mål är förändringen av sociala förhållanden som konstituerar subjekt i underordnade (*subordinate*) förhållanden (Laclau & Mouffe 2001, 153).

Men det är enligt Laclau och Mouffe endast då dessa underordnade förhållanden blir förtryckande (*oppressive*) förhållanden som det blir möjligt att föra en politisk kamp för att upplösa det förtryckande förhållandet. Det är först då vi presenteras med en diskursiv utsida, ett alternativt sätt att se sig själv och sitt förhållande till världen, som de underordnade förhållandena kan bli förtryckande eftersom vi då har verktygen att konstituera en antagonism: frånvarons moment måste införas för att nå politisk aktion. Laclaus och Mouffes tes i *Hegemony* är att det är en *demokratisk diskurs* som tillåter oss att artikulera olika former av motstånd mot underordnade förhållanden, således skapandes antagonismer. (Laclau & Mouffe 2001, 154.)

Den pågående demokratiska revolutionen, med historiska rötter i den Franska revolutionen, har enligt Laclau och Mouffe gett upphov till nuläget med ett växande antal av nya antagonismer och politiska subjekt (Laclau & Mouffe 2001, 166). Dessa ’nya antagonismer’³¹ enas, utanför det faktum att antagonismen inte konstitueras genom klassbegreppet, i att de är uttryck för former av kamper mot kommodifiering, byråkratisering och en övergripande homogenisering av det sociala livet (Laclau & Mouffe 2001, 164). Det är således inte överraskande att de grundar sig i en stor mängd partikulariseringar och kristalliseras i ett krav på autonomi.

Laclau och Mouffe inbjuder oss att se dessa nya antagonismer inför ramen för kravet på en *radikal och pluralistisk demokrati*. Radikal pluralism innebär för Laclau och Mouffe att subjekt inte kan härledas ur några fundament, istället måste de söka i sig själva efter en princip som gör dem giltiga. Denna radikala pluralism är demokratisk eftersom dess subjekt är resultatet av förskjutningar av en egalitär imaginär, alla förtryckta grupper kan ha tillgång till radikaldemokratisk aktion. Det radikala och pluralistiska projektet är

³¹ Med begreppet hänvisar Laclau och Mouffe till gamla, radikaliserade, antagonistiska rörelser som feminismen och antirasismen och en hel hop nya urbana, ekologiska, antiauktoritativa, anti-institutionella, etniska, regionalpolitiska och sexualpolitiska kamper (Se Laclau & Mouffe 2001, 159).

således en kamp för maximal autonomisering av livets områden. (Laclau & Mouffe 2001, 167.) Detta innebär *inte* enligt Laclau och Mouffe att avsäga sig den traditionella liberaldemokratiska ideologin men att fördjupa och utvidga denna ideologi i riktning mot radikaldemokrati (Laclau & Mouffe 2001, 176).

Men denna beskrivning av politisk aktion är inte Laclaus sista ord i saken. I sin senare produktion rör sig Laclau till att, vilket skapade och ännu skapar kontrovers, förespråka en *konstitution av populism* som en privilegierad politisk aktion: ”konstruktionen av ett ’folk’ är det demokratiska funktionerandets *sine qua non*. Utan produktionen av tomhet finns inget ’folk’, ingen populism men inte heller någon demokrati”³² (Laclau 2005, 169). Vår analys av de teoretiska argumenten i *On Populist Reason* borde göra det klart varför Laclau argumenterar för populism som politisk aktion och för folket som ett ”privilegierat” politiskt subjekt. En gemenskaps frånvarande fullhet och dess besjälade genom tomma betecknare i en hegemonisk-populistisk kraft framstår i Laclaus senare produktion som den politiska aktionens privilegierade säte. Det är inte svårt att förstå varför denna slutsats fick många politiska teoretiker att resa ragg: populism och totalitarism är två begrepp som länge gått hand i hand i den västerländska politiska teorin.

Laclau är förstås högst medveten om detta och argumenterar för att det inte finns aprioriska skäl för att påstå att den ekvivalenslogiken som ligger under konstruktionen av den tomma betecknaren ”folk” inte kunde konstituera sig runt demokratiska värden som mänskliga rättigheter (Laclau 2005, 171). Det intressanta är att både det pluralistiska och radikala demokratiska tillvägagångssättet, privilegierandet av en pluralism av autokonstitutiva kamper, och det populistiska tillvägagångssättet båda verkar vara acceptabla slutsatser gällande politisk aktion med hänvisning till Laclaus politiska ontologi.

Avslutningsvis lyfter jag fram en kritisk poäng Laclau formulerar som i min mening uttrycker hans eget förhållande till Connollys teori. Denna kritik gäller teoretikers användning av obestämbarhetsbegreppet, en kritisk poäng som också kan riktas mot Connolly och som pekar på en central skillnad mellan de två teoretikerna. Laclau kritiserar tendensen, som vi kan finna i Connollys teori, att dra slutsatser om etik ur ontologiska tankar. Laclau accepterar inte att man med nödvändighet kan ur den ontologiska tanken att

³² The construction of a ’people’ is the *sine qua non* of democratic functioning. Without production of emptiness there is no ’people’, no populism, but no democracy either.

varat är heterogent, öppet och obestämbart, dra slutsatsen att vi måste respektera denna heterogenitet och öppenhet genom att inta en etisk hållning. Detta är precis, som vi sett, vad Connolly gör. Laclau ger två motargument. För det första borde denna etiska hållning, ifall den är grundad i det ontologiska, visa sig vara en "existential", alltså borde den vara ofrånkomligt inbäddad i konstitutionen av människan. För det andra är Laclau oroad för att en sådan övergång mellan ontologi och etik leder till en "etisk nihilism", då man antar att den andra skall respekteras endast för att hon är annorlunda, oberoende av vad innehållet av detta "andra" är. (Laclau 2007, 77-78.) Vi kommer i vår slutdiskussion som förs i nästa kapitel att ha mer utrymme för att diskutera meriterna av de två politiska ontologierna, både Laclaus och Connollys.

4. Varat och det politiska

[...] I den utsträckning som varje position en talar ur alltid kommer att vara lokaliserad inom det politiska kommer varje ontologiska [...] position att vara politiskt överbestämd. Man kan endast ta en sådan position precis genom *att ta ställning* – och detta är vad vi gör.³³ (Marchart 2007, 168.)

Efter att ha granskat Connollys och Laclaus politiska ontologi kvarstår att fråga hur dessa två står i förhållande till varandra. Vad är skillnaderna och likheterna i de slutsatser gällande subjektet och politisk aktion som de politiska ontologierna leder till? Har vi klarat av att identifiera en ”dubbelnivå” i tänkarnas politiska ontologi som informerar dessa ontologier?

Jag har här försökt beskriva centrala sidor av de två tänkarnas politiska ontologi inom ramen för den ontologiska vändningen. Genom att ha undersökt Connollys och Laclaus politiska ontologi i förhållande till svag ontologi, postfundamentism och överflödets samt bristens ontologi har jag försökt visa att en central del av denna vändning är försöket att isolera och fånga kärnan av politikens varande genom att begreppsliggöra det politiska som en sfär med en egen logik som stöder sig på och växelverkar med en specifik ontologi.

Innebär denna syn på det politiska som en sfär med förankringar i ontologi att Connolly och Laclau kan beskrivas som förfäktande en åsikt av typen ”allt är politiskt”? Svaret på frågan måste vara ett nej. Varken Laclau eller Connolly aspirerar i min mening att helt enkelt förklara ”allting som politiskt” fastän de upprättar bestämmande förhållanden mellan det ontologiska och politiska så finns det alltid delar av världen som inte blir dragna in i det politiska. Varje ”enkel sak” kan i bådas syn under *rätt förhållanden* bli till en ”politisk sak”. Poängen är att detta inte sker automatiskt och utan kamp. Att argumentera för att allting automatiskt är politiserat enligt Laclau och Connolly är att förringa svårigheten av att föra en konkret politisk kamp. Teorin som Laclau och Connolly utvecklar understryker att politisering inte sker automatiskt, vilket vem som helst som någonsin deltagit i en verklig politisk kamp gott vet. Att rikta allmän uppmärksamhet gentemot en frågas politiska dimension, införliva denna uppmärksamhet i politisk aktion

³³ To the extent that every position from which one speaks will always be located within the political, every ontological [...] position will be politically overdetermined. One can only take such a position by, precisely, *taking position* – and this is what we do.

och slutligen att åstadkomma konkreta förändringar. Detta är en komplicerad process som varken Connolly och Laclau förespråkar att kan förbigås med att hänvisa till ett motto som att ”allt är politiskt”. Mot detta talar också, i Laclaus fall, heterogenitetsbegreppet och tanken om diskursernas materiella karaktär medan beskyllningen i Connollys fall måste förkastas med hänvisning till de ”nymaterialistiska” dragen i hans ontologiska grund.

Hur skiljer deras politiska ontologier och radikaldemokratiska uppfattningar sig från varandra? Connollys politiska ontologi, med dess starka etisk-politiska tyngdpunkt på respekt för livets rikedom, särskiljer sig på många punkter från Laclaus politiska ontologi med utgångspunkt i den politiska antagonismen. Inte minst visar dessa ontologier med klarhet två skilda sätt att närma sig det politisk-ontologiska problemfältet. Connollys ontologi uppvisar en häpnad inför livets mångfald och rikedom, han postulerar med hjälp av Deleuze åt oss en ontologi inom vars ramar ett obestämbart materiellt olikhetsfält verkar genom sin egen kraft som oändligt potential påtvinga oss distinkta sätt att bete oss och styra politiska val. Connollys politiska etos visar sig vara ett maximerande av livsformer, alternativ och stilar.

I förhållande till Laclaus bristontologi ger oss Connollys teori ändå en mycket mindre klar bild av vad som sker då förtrycket inte ger efter. Laclaus sätt att närma sig det politisk-ontologiska siktar i mycket högre grad på att visa upp en ontologi, genomträngd av maktförhållanden och ouppfyllda krav, som spelar ut sina kort med det som kunde sägas vara de negativa sidorna av det politiska: människans maktlystenhet, icke-kompatibiliteten mellan olika livsstilar och identiteter, tillspetsningen av konfliktsituationer för att nämna några sidor.

Connollys uppfattning kan skiljas från Laclau också med hänvisning till hans inställning till den etiska nivån i den politiska ontologin. Connollys kontroversiella försök att härleda en normativ etik ur sin politiska ontologi skiljer sig från Laclaus politiska ontologi som inte befrämjar någon specifik etisk läggning utan visar hur det politiska fungerar. Vi kan sedan stöda oss på denna politisk-ontologiska analys för att artikulera politiska subjekt och rörelser för att nå maximal påverkningskraft.

Av speciellt intresse här, för att exemplifiera min poäng gällande Laclau, är det Spanska vänsterpopulistiska partiet Podemos (vars huvudstrateg doktorerat i Laclaus filosofi) som har organiserat sig genom Laclaus teorier och varit mycket framgångsrik i att tillämpa sin

politiska agenda. Min mening är förstås inte att säga att Laclau upptäckt ”politikens yttersta logik”, med stöd i vilket varje politisk rörelse kan frodas, men däremot demonstrerar Podemos hur Laclaus politiska ontologi kan fungera i praktiken.

Mycket klara skiljelinjer kan också dras gällande subjektet och den politiska aktionen. För Connolly är subjektet oändligt mångdimensionerat och växlingskraftigt. Att anta en identitet verkar inom dessa ramar tragiskt, att välja bort sidor av mig själv går emot hela den växlingskraftiga ontologin allt det levande är inbegripet i, tillblivelsens politik fungerar som motvikt till reifierandet och antagoniserandet av identiteter.

För Laclau är fallet annorlunda, subjektet med dess identitet är ett måste för att föra saker vidare, lösa konfliktsituationer, ett liv utan subjektivitet kan endast hos Laclau vara tecken på en totalitär illusion, en stängning av det politiska. Kontingens stämplar de båda politiska ontologiernas inställning gentemot subjektet men denna kontingens operativa karaktär, då den ställs inför kravet på politisk handling, är inte samma i de två politiska ontologierna. För båda tänkarna är en radikal ontologisk kontingens på det ontologiska planet nödvändig men i fallet med Connolly bejakas denna kontingens som något etiskt-politiskt värdefullt medan i fallet med Laclau fungerar kontingensen som en drivande motor i kampen för att omdefiniera det varande. För Laclau har vi ingen politisk aktion utan ett identitets- eller subjektsinnehåll som samtidigt skapar sig som en gräns mot någon annan tävlande artikulatörskt praxis. Enligt Connolly måste vi respektera kontingensen och skapa växlande politisk aktion med växlande subjektivitet på många fronter. Connollys slutsatser lutar alltså mot ett hyperaccelerande av partikularismer och pluralism i den politiska kampen medan Laclaus tankar om populism verkar dra åt det motsatta hållet, i riktning mot maximal (men ostabil i sista hand) universalisering av den politiska kampen.

Ett centralt problem hos de båda tänkarna, i egenskap av att förespråka en demokratisk form inom vilken politik görs, är det Chantal Mouffe i *The Democratic Paradox* så smärtsamt klart ser: demokratisk politik innebär alltid ett gränsdragande mellan vi och dem. I sista hand kan vi i teorin eliminera de mesta av dessa exkluderande drag i demokratin (till exempel kravet på nationalitet kan upphävas med att upprätta alternativa former av regional eller global demokrati, frågor om väljaraktivitet beroende på social klass kan lösas med olika medel för att utjämna skillnader i klass etc.) men det som

omöjligtvis kan elimineras, ens på ett teoretiskt register, är en skiljelinje mellan dem som förespråkar demokrati och dem som inte gör det.

Detta verkar i min mening vara en konstitutiv paradox i demokratin eftersom demokrati i dess mest liberala teoretiska form tillåter en situation där icke-demokratiska politiska krafter demokratiskt kan sättas i en position som upphäver själva statsskicket. Connollys politiska ontologi visar sig vara mera sårbar för denna konstitutiva paradox än Laclaus. För Connollys etisk-politiska generositet som härstammar från det ontologiska klarar omöjligtvis av att svara på frågan om vad som händer i situationer då tillblivelsens politik hindras att uppfyllas. Laclaus ontologi har liknande problem. I en hypotetisk extrem situation kan konstitutionen av "folket" kräva ett fullständigt förtryck av folkets möjligheter att artikulera krav åt den institutionella makten. I sådana fall förskingras möjligheten till fortsatt politisk aktion och subjektsskapande. Men detta kräver förstås en situation där folket måste vilja sitt eget förtryck, eller vilja att deras frihet inskränks för samhällets "bästa".

Jag vill nu återvända till tanken om politisk ontologi som stått som paraplybegrepp för både överflödets och bristens ontologi som undersökts här. Specifikt vill jag återvända till det jag kallat "dubbelnivå", ett bestämmande tvåsidigt förhållande mellan politik och ontologi, som vore närvarande i både Connollys och Laclaus tänkande och anta som en analysmatris Whites tanke om bådas ontologier som svaga ontologier (schema 1). Jag hoppas i detta arbete ha visat att både Laclaus och Connollys filosofi innehåller denna "dubbelnivå" med en kontingent ontologisk bas och en postfundamentalistisk samhällelig-politisk nivå som påverkar och påverkas av denna kontingenta ontologiska bas. Kan vi trovärdigt beskriva både Laclaus bristontologi och Connollys överflödsontologi med hjälp av denna modell? Jag bryter till följande ned analysen av både Laclaus och Connollys politiska ontologi till tre steg som korrelerar med de tre typerna av förhållanden som kan beskrivas med hjälp av det schemat (schema 1) som jag i inledningskapitlet ställde upp. För att upprepa grundpoängen kan man alltså genom detta schema analysera tre typer av förhållanden. För det första kan man analysera förhållandet mellan ontologi och politisk aktion. För det andra kan man analysera förhållandet mellan politisk aktion och subjektivitet. För det tredje kan man analysera förhållandet mellan ontologi och subjektivitet.

Vi kan börja med att beskriva Laclaus bristontologi. Obestämbaerhet, artikulation och subjektet som frånvaro är definierande ontologiska faktum i Laclaus teori. Obestämbaerhet,

frånvaron av slutgiltig mening, i språket som resultat av språkets differentiella karaktär leder till att subjektet som ett språkligt subjekt aldrig klarar av att konstituera sig fullständigt, utan blir alltid genomträngd av en brist. Denna brist spelas ut på det politiska planet.

- (1) *Axeln ontologi-politisk aktion* fungerar hos Laclau så att den kontingenta ontologiska basen ger möjligheten till politisk aktion överhuvudtaget. Politisk aktion verkar tillbaka genom att det skapas tryck för att införa förskjutningar i ontologin.
- (2) *Axeln politisk aktion-subjektivitet* fungerar genom att subjektivitet fungerar rätt så styrande på politisk aktion, en artikulatorisk praxis som strävar efter att konstituera subjekt på ett visst sätt leder till viss politisk aktion för att förverkliga subjektens identitet kontra hotande motpraxis. Men också här finner vi ett motförhållande då politisk aktion, den hegemoniska kampen, är rörlig och resultaten av politiska kamper kan leda till situationer som tvingar identiteterna/subjekten involverade på båda sidorna att förändras.
- (3) *Axeln ontologi-subjektivitet* fungerar mycket liknande som ontologi-politisk aktion genom att den kontingenta ontologin påverkar reglerna för subjektsformation. Motkraften är att subjektiviteten (och dess växelverkan med politisk aktion) lutar sig tillbaka på den kontingenta ontologin för att tvinga ontologiska kategorier som gäller oss att förändras.

Vi kan utföra samma analys med Connollys överflödsontologi. Connollys Deleuze-påverkade nymaterialistiska ontologi betonar ontologins förankring i en växlingskraftig materialitet. Denna växlingskraftiga ontologi, argumenterar, Connolly tvingar oss att inom det politiska odla respekt för mångfald genom olika etisk-politiska anspråk.

- (1) *Axeln ontologi-politisk aktion* har ett tydligt förhållande hos Connolly eftersom den växlingskraftiga ontologin inbjuder oss att anta en generös inställning gentemot uppkomsten av alternativa subjekt och identiteter. Detta leder till att politisk aktion måste föras på villkor som respekterar genesen av det nya inom det politiska. Connolly inställer sig skeptisk gentemot övergripande (totaliserande) revolutionära program och förespråkar istället en mångfacetterad palett av olika politiska kamper som är lika skiftande som verkligheten. Att agera brådskande och direkt i

situationer där det nya bubblar fram, i situationer där det blir förtryckt av det politiska, blir en prioritet.

- (2) *Axeln politisk aktion-subjektivitet* är hos Connolly mindre självklar än hos Laclau eftersom Connolly har en något mera ”anarkistisk” uppfattning om hur politisk aktion skall bedrivas utgående från identitet. Connolly uppfattar att subjektivitet förvisso påverkar politisk aktion eftersom han förespråkar skiftande rollperformanser och en acceleration av dessa för att skapa maximalt politiskt tryck men det verkar för Connolly finnas en mera brådsående etisk-politisk inställning gentemot pluralism som inte tillåter honom att lika explicit som Laclau gör teoretisera att tillhörande till en viss subjektivitet leder till en viss politisk aktion. Det motsatta, alltså hur politisk aktion påverkar subjektivitet, borde ses ur samma ambivalenta synpunkt.
- (3) *Axeln ontologi-subjektivitet* har också ett tydligt förhållande eftersom Connolly uppfattar att identitet, och med den subjektivitet, är kontingent och relationellt. Ontologin påverkar identiteten i dess grundlöshet medan subjektivitet och politisk aktion påverkar politiskt förborgade ontologiska kategorier genom att ha den politiska potentialen att spränga dessa förborgade ontologiska kategorier.

Både Laclau och Connolly kan alltså sägas ha ”dubbelnivån”, där det ontologiska vilar på kontingenta och svaga grunder och det politiska vilar på postfundamentalistiska grunder, närvarande i sin teori, fastän de har två olika sätt att forma sin politiska ontologi genom bristens och överflödets ontologi. I de båda tänkarnas ontologi påverkar ontologin alltså formen av och händelser i det politiska och det politiska påverkar genom subjektivitet och politisk aktion det ontologiska genom att förändra på hur det varande uppfattas. I Connollys fall härleds en etik ur denna dynamik som skulle besjåla och rikta politiska subjekts handlingar medan etiken i Laclaus fall lyser med sin frånvaro. Eftersom etiken är frånvarande i Laclaus teori har han upprepade gånger beskyllts, av bland annat Connolly som vi såg, för att förespråka en auktoritär och cynisk form av politik där den populäraste och mest ”omtyckta” formen av politik segrar över andra rörelser. Vi har förstås skäl att argumentera för att Laclaus ”cyniska” analys bättre korrelerar med den politiska vardagen än Connollys mera ”idealistiska” etisk-politiska tankar. I Laclaus fall är det förstås inte sagt att det blir de fruktade totalitära tendenserna som får övergrepp i konstitutionen av politiska subjekt, detta borde redan vara självklart med hänvisning till den obestämbara ontologiska grund som Laclau anser att det politiska vilar på.

I varje fall är det befogat att kritisera Laclau för att han inte bygger in något slag av mekanismer i sin politiska ontologi som skulle värna om att det demokratiska faktiskt hålls öppet och inte övertas av totalitär politik, något som Connollys teori bättre iakttar på sitt klumpiga sätt genom det etiska. Denna skillnad i inställningen gentemot etik kan också antas fungera som bakgrund till varför Connolly dras till att beskriva sin inställning gällande politisk konflikt genom en "agonistisk" inställning medan Laclau betonar en "antagonistisk" inställning. Den antagonistiska inställningen Laclau utvecklar tar inte ställning till hur de parter som möts i en politisk konflikt skall handla gentemot varandra, den uppehåller sig endast vid det faktum att parterna i en konflikt är hotade av varandra och måste agera för att upplösa detta hot. Agonismen, som Connolly förespråkar, understryker däremot att politiska aktörer har etiska belägg för att respektfullt och förståelsefullt närma sig varandra i en liknande konfliktsituation.

Laclau och Connolly verkar också båda förhålla sig skeptiskt gentemot existerande politiska subjekt, i meningen av existerande subjekt med politiskt aktörskap genom vilka vi kan åstadkomma politisk förändring. Varken Laclau eller Connolly nämner existerande politiska eller institutionella subjekt ("EU", "Den Amerikanska Staten", "Amnesty" et cetera) som nycklar till politisk förändring men anser att politiska subjekt måste organisera sig med hänvisning till den obestämbara politiska ontologin tänkarna utvecklar. Politiska subjekt måste inom denna politiska ontologi klara av att svara på nya och oförväntade situationer. För de båda tänkarna är det således viktigt att utveckla en politisk ontologi som godkänner uppkomsten av nya politiska subjekt som sedan skall bedriva politisk aktion. Varken Laclau eller Connolly argumenterar specifikt för att dessa nya politiska subjekt skall inskränkas till partier fastän Laclaus senare vändning gentemot att förespråka populistisk politik kan anses (i praktiken) vara mera kopplat till hävdandet av en partipolitisk stat än hans tidigare explicita radikaldemokrati. Laclau och Connolly lokaliserar ändå "effektiv" politisk subjektivitet på en nivå ovanför den enskilda människan. Connolly är specifikt av den åsikten att hävdandet av det specifika i våra identiteter i vissa fall kan vara farligt för att bedriva en pluralistisk demokratisk politik, vars mål är att överkomma på förhand definierade subjekt. I Laclaus teori behandlas politiska subjekt alltid som rörelser med flera människor, ju mera människor som deltar i de politiska rörelserna desto större effekt, och kunde omöjligtvis reduceras till enskilda politiska aktörer.

Avslutningsvis är det viktigt att betona att både Laclau och Connolly, oberoende av sina teoretiska skillnader, förespråkar radikaldemokratiska tillvägagångssätt. För Laclau innebär detta att man gör utrymme för en demokratisk mångfald av kamper som vänder sig emot rådande förtryckande förhållanden. I Laclaus radikaldemokratiska uppfattning är det de förtryckta parterna i samhället som eggas till att kräva förändring, vare sig denna förändring sker genom populism eller inte. Connollys radikaldemokratiska uppfattning betonar pluralismens värde i kamperna för ett mera jämlikt samhälle som beaktar mångfalden eller överflödet som betecknar människan. För Connolly är det viktiga inte att kämpa för en viss identitets synlighet utan möjligheten att hålla det sociala maximalt öppet på ett sätt som gynnar alla subjekt som känner sig orättvist konstituerade i samhället.

Båda tänkarna möts alltså slutligen i att de förfäktar en form av demokratisk politik som betonar alla människors jämlikhet inom det politiska. Det är antagligen inget sammanträffande att förhållandet mellan politik och ontologi som bäst är av stort intresse för demokratiteori – fastän alla röster är långt ifrån positivt inställda till att bejaka ett förhållande mellan dem – än mindre under de nuvarande politiska förhållandena då totalitära tendenser systematiskt framträder i demokratier. De som ändå väljer att bejaka detta förhållande inom demokratiteorin får sympati från Oliver Marchart som aningen tillspetsat skriver är varje demokrati värt sitt namn avsiktligt måste vara postfundamentalistisk. Demokratin måste acceptera kontingens, frånvaron av ett slutgiltigt fundament för samhället, som en nödvändig förutsättning för att också i fortsättningen hålla samhället ”omöjligt” som Laclau skriver.

Litteratur

Abbot, Matthew 2012: "No life is bare, the ordinary is exceptional: Giorgio Agamben and the question of political ontology". *Parrhesia* 14, 23-36.

Bell, Jeffrey 2006: *Philosophy at the Edge of Chaos: Gilles Deleuze and the Philosophy of Difference*. University of Toronto press, Toronto.

Biglieri, Paula & Perelló, Gloria 2011: 'The Names of the Real in Laclau's Theory'. *Filozofski Vestnik* 32(2), 47-64.

Carver, Terrell & Chambers, Samuel 2008: "Politics, Theory and Innovation: The Writings of William E. Connolly". I verket Carver, Terrell & Chambers, Samuel (red.): *William E. Connolly: Democracy, Pluralism and Political theory*. Routledge, New York, 105-128.

Connolly, William E. 1991: *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Democratic Paradox*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Connolly, William E. 1995: *The Ethos of Pluralization*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Connolly, William E. 1999: *Why I am not a Secularist*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Connolly, William E. 2005: *Pluralism*. Duke University Press, Durham.

Connolly, William E. 2007: "The Christo-Capitalist Assemblage". *Theory, Culture & Society* 24(7-8), 303-305.

Connolly, William E. 2008a: "Post-sovereign pluralist politics". I verket Carver, Terrell & Chambers, Samuel (red.): *William E. Connolly: Democracy, Pluralism and Political theory*. Routledge, New York, 105-128.

Connolly, William E. 2008b: "An ethos of engagement". I verket Carver, Terrell & Chambers, Samuel (red.): *William E. Connolly: Democracy, Pluralism and Political theory*. Routledge, New York, 231-254.

Connolly, William E. 2009: "The Left and Ontopolitics". I verket Strathausen, Carin (red.): *A Leftist Ontology*. University of Minnesota Press, Minneapolis, ix-xvii.

Connolly, William E. 2011a: *A World of Becoming*. Duke University Press, Durham.

Connolly, William E. 2011b: "Capitalism, Christianity, America: Rethinking the Issues". *Political Theology* 12(2), 226-236.

Connolly, William E. 2013: "The 'New Materialism' and the Fragility of Things". *Millennium – Journal of International Studies* 41(3), 399-412.

Critchley, Simon & Marchart, Oliver 2004: *Laclau: A Critical Reader*. Routledge, New York.

Deleuze, Gilles 1991: *Bergsonism*. Översättare B. Habberjam & H. Tomlinson. Zone Books, New York. (Ursprungsverk *Le Bergsonisme*, utgiven 1966.)

Deleuze, Gilles 2004: *Difference and Repetition*. Översättare P. Patton. Continuum, New York. (Ursprungsverk *Différence et répétition*, utgiven 1968.)

Deleuze, Gilles & Guattari, Felix 1994: *What is Philosophy?* Översättare H. Tomlinson & G. Burchell. Columbia University Press, New York. (Ursprungsverk *Qu'est-ce que la philosophie?*, utgiven 1991.)

Deleuze, Gilles & Parnet, Claire 2007: *Dialogues II*. Översättare H. Tomlinson & B. Habberjam. (Ursprungsverk *Dialogues II*, utgiven 1977.)

Derrida, Jacques 1973: *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. Översättare D.B. Allison. Northwestern University Press, Evanston. (Ursprungsverk *La Voix et le phénomène*, utgiven 1967.)

- Derrida, Jacques 1978: *Writing and Difference*. Översättare A. Bass. The University of Chicago Press, Chicago. (Ursprungsverk *L'Écriture et la Différance*, utgiven 1967.)
- Derrida, Jacques 1997: *Of Grammatology*. Översättare G. Spivak. The Johns Hopkins University Press, Baltimore. (Ursprungsverk *De la grammatologie*, utgiven 1967.)
- Foucault, Michel 2002: *The Archeology of Knowledge*. Översättare A. M. Sheridan Smith. Routledge, 2002. (Ursprungsverk *L'archéologie du savoir*, utgiven 1969.)
- Howarth, David R. 2013: *Poststructuralism and After: Structure, Subjectivity and Power*. Palgrave Macmillan, New York.
- Kioupkiolis, Alexandros 2012: *Freedom After the Critique of Foundations*. Palgrave Macmillan, London.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal 1985: *Hegemony and Socialist Strategy*. Verso, London.
- Laclau, Ernesto 1996: "Deconstruction, Pragmatism, Hegemony". I verket Mouffe, Chantal (red.): *Deconstruction and Hegemony*. Routledge, London, 49-70.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal 2001: *Hegemony and Socialist Strategy*. Verso, London.
- Laclau, Ernesto 2005: *On Populist Reason*. Verso, London.
- Laclau, Ernesto 2007: *Emancipation(s)*. Verso, London.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal 2008: *Hegemonin och den Socialistiska Strategin*. Översättare C-M. Edenborg. Glänta, 2008. (Ursprungsverk *Hegemony and Socialist Strategy*, utgiven 1985.)
- Laclau, Ernesto 2014: *The Rhetorical Foundations of Society*. Verso, London.

- Marchart, Oliver 2005: "The absence at the heart of presence: radical democracy and the 'ontology of lack'". I verket Thomassen, Lasse & Tønder, Lars (red.): *Radical Democracy: Politics between Abundance and Lack*. Manchester University Press, Manchester, 17-32.
- Marchart, Oliver 2007: *Post-Foundational Political Thought*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Newman, Saul 2005: *Power and Politics in Poststructuralist thought*. Routledge, New York.
- Oksala, Johanna 2010: "Foucault's Politicization of Ontology". *Continental Philosophy Review* 43, 445-466.
- Rasinski, Lothar 2011: "Power, Discourse and Subject: The Case of Laclau and Foucault". *Polish Journal of Philosophy* 5(1), 117-136.
- Rekret, Paul 2014: "Generalised Antagonism and Political Ontology in the Debate between Laclau and Negri". I verket Katsambekis, Giorgos & Kioupkiolis, Alexandros (red.): *Radical Democracy and Collective Movements Today*. Ashgate, Farnham, 133-148.
- Robinson, Andrew 2005: "The Political Theory of Constitutive Lack: A Critique". *Theory and Event* 8(1), 1-41.
- Schor, Naomi 1995: "French Feminism Is a Universalism". *Differences* 7(1), 15- 47.
- Searle, John R. 2006: "Social Ontology: Some Basic Principles". *Anthropological Theory* 6(1), 12-29.
- Smoczyński, Rafał 2011: "Naming and Affect. The Ontological Function of Ideology in the School of Essex's Discourse Theory". *Educação e Filosofia* 25, 655-674.
- Thomassen, Lasse & Tønder, Lars 2005: "Introduction: rethinking radical democracy between abundance and lack". I verket Thomassen, Lasse & Tønder, Lars (red.): *Radical Democracy: Politics between Abundance and Lack*. Manchester University Press, Manchester, 1-17.

Thomassen, Lasse 2005: "Antagonism, hegemony and ideology after heterogeneity". *Journal of Political Ideologies* 10(3), 289-309.

Valentine, Jeremy 2002: "The Theoretical Link Between Politics and the Subject". I
verket Finlayson, Alan & Valentine, Jeremy (red.): *Politics and Post-structuralism: An
Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 36-51.

White, Stephen K. 2000: *Sustaining Affirmation: The Strengths of Weak Ontology in
Political Theory*. Princeton University Press, Oxfordshire.